

Alkohol & Narkotika

DROGPOLITISKT OBEROENDE TIDSKRIFT • ÅRGÅNG 114 • NO.3 2020

Spel ökar i spåren av
coronapandemin s.8

Riskuppfattning och bruk
- hänger de ihop? s.24

Ett starkare HBTQ-
perspektiv efterlyses s.35

OM HUR REGERINGEN SKULLE AVVECKLA MONOPOLET

Matildaplanen

Narkotikapolitiken är död, länge leve narkotikapolitiken

VI BEHÖVER DISKUTERA avkriminalisering av eget bruk, säger Tullverkets före detta narkotikaexpert **Lars Hansson** i en intervju till *Alkohol & Narkotika*. Han säger att under sina år i tjänst – han pensionerades ifjol – har han jobbat med att försöka få politiker att lyfta narkotikafrågan. Kanske inte nödvändigtvis avkriminaliseringen, men andra förebyggande frågor.

Avkriminaliseringsfrågan kanske inte behöver diskuteras värst mycket mer i medier. Det har den gjorts redan i många omgångar och sällan dyker nya argument upp. Men det finns ett ökat tryck på en politisk diskussion efter att några tunga instanser har rekommenderat en utredning av vilka effekter det kriminaliserade bruket av narkotika har haft. I december 2018 föreslog

”

Forskare har i princip uppmanat till bojkott av utredningen.

Sveriges kommuner och regioner att narkotikastrafflagen ska utvärderas.

I maj 2020 föreslog Folkhälsomyndigheten samma sak, tillsammans med en utredning av injektionsrum, som även det är en kontroversiell fråga.

Under våren har även riksdagen uppmanat regeringen att göra en översyn av narkotikapolitiken. Det tycks finnas blandade uppfattningar bland politikerna om den ska innehålla en utredning av lagstiftningen kring bruket.

Socialminister **Lena Hallengren** säger att det inte är aktuellt, vilket har fått många att reagera. Forskare har i princip uppmanat till bojkott av utredningen om politiken sätter gränser för vilka frågor de får lyfta.

UNDER VÅREN HAR jag återläst **Magnus Lintons** bok *Knark – en svensk historia* från 2015 och inser hur den har åldrats. Även om narkotikafrågan på många fronter verkar slumrande, så har det hänt en del sedan boken lämnade tryckeriet.

Många av de intervjuades orosmoment har försvunnit. Idag finns sprututbyten i nästan alla regioner. Naloxon har också blivit tillgängligt.

Andra orosmoment finns kvar. Flera forskare i boken är oroliga över medikaliseringen av missbruksvården.

Det är de antagligen ännu, på regeringens bord ligger nämligen en annan uppmaning från riksdagen: att utreda missbruksvården. Det finns mycket som talar för att ansvaret för vården kommer att flyttas till regionerna.

Den uppmaningen har legat på regeringens bord i över ett år, men i mars flaggade Lena Hallengren för att en utredning ska tillsättas. Det finns politiker som förväntar sig att narkotikapolitiken och vården blir delar av samma utredning.

LARS HANSSON SÄGER att det inte finns ett intresse för narkotikafrågor. Men jämfört med 2015 vågar jag påstå att en hel del har hänt.

En hel del har också inte hänt, men det finns mycket som talar för att vi kommer att se några intressanta politiska diskussioner inom narkotikaområdet under de kommande åren.

/ JULIUS VON WRIGHT

PRENUMERERA PÅ ALKOHOL & NARKOTIKA

1 år för 300 kr eller 2 år för 450 kr

Besök www.alkoholochnarkotika.se/prenumerera för mer information.

INNEHÅLL NO.3 2020

- 2 LEDARE** Narkotikapolitik på agendan
- 5 SIGNERAT** Alkohol och manlighet
- 6** Anmälda narkotikabrott har ökat under pandemin
- 8** Nätcasinon lockar till spel under isoleringen
- 13 FRÅGOR & SVAR** Vad vet vi om alkohol och covid-19?
- 24** Hur hänger riskuppfattning och bruk ihop?
- 28** Psykiatrin saknar ännu brukarinflytande
- 34 FRÅGOR & SVAR** Vad är kollektivitetsteorin?
- 35 SISTA ORDET** Beroendefältet behöver stärka HBTQ-perspektivet

Matildaplanen

14 Den 14 mars 1997, på Matildas namnsdag, börjar en tjänsteman på socialdepartementet att skriva på ett hemligt lagförslag. Det har kommit signaler om att EG-domstolen kommer att ogiltigförklara Systembolaget. Det här är historien om hur en licensierad alkoholmarknad skulle ha sett ut i Sverige.

Alkohol & Narkotika

ALKOHOL & NARKOTIKA ges ut av CAN. Tidskriften ska ur ett journalistiskt perspektiv bevaka och granska aktuella händelser på drogområdet. Den har en populärvetenskaplig inriktning och är drogpolitiskt oberoende. Åsikter framförda i artiklar och krönikor behöver inte överensstämma med redaktionen. **ANSVARIG UTGIVARE** Charlotta Rehnman Wigstad **CHEFREDAKTÖR** Julius von Wright · julius.von.wright@can.se **POSTADRESS** Box 70412 · 107 25 Stockholm **WEBB** www.alkoholochnarkotika.se **BESÖKSADRESS** Klara Norra Kyrkogata 34 · **TELEFON** 0723-714 328 **PRENUMERATION** 6 nr per år 300 kr · www.can.se · tel 08-799 62 17 · e-post aon@pressdata.se **GRAFISK FORM** Oh Dear form **OMSLAGSFOTON** Systembolagets arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria · **NORDFOTO/FLT-PICA/Erik Luntang** · Stefan Lindblom/Helsingborgbild/SCANPIX **PORTRÄTTILLUSTRATIONER** Cecilia Lundgren **TRYCK** Ljungbergs Tryckeri **ISSN** 0345-0732

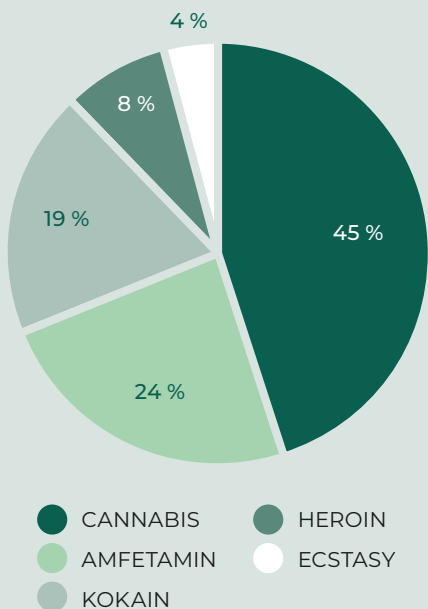
CAN Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Se mer på: www.can.se Vi hanterar våra prenumeranters personuppgifter enligt den nya dataskyddsförordningen. Mer information hittar du på www.alkoholochnarkotika.se, eller genom att kontakta chefredaktör Julius von Wright.

CAN-RAPPORT:

Cannabis utgör halva narkotikamarknaden

Cannabis är den vanligaste illegala drogen i Sverige. En ny rapport från CAN uppskattar att cannabis utgör ungefär halva omsättningen av narkotikamarknaden. Den totala omsättningen är svår att uppskatta och beräkningarna bygger på antaganden om hur stor andel narkotika som beslagt.

Narkotikamarknaden i Sverige uppskattas till 6,9 miljarder kronor om tullen och polisen beslagt 10 procent av narkotikamarknaden 2019.

LÄS MER

➔ NARKOTIKAPRISUTVECKLINGEN
I SVERIGE 1988–2019 CAN-rapport 191
(2020)

11%

procent ökade Systembolagets försäljning i april 2020 jämfört med april 2019.

SPANSKA SJUKAN LÄTTADE PÅ NORSK FÖRBUDSLAG

»Då spanska sjukan började satte en del förbudsfiendliga tidningar i gång en energisk agitation för Kognac såsom enda medlet för och emot denna sjuka« skriver **Lauritz Gentz** i *Alkohol & Narkotikas* föregångare *Tirfing* 1922.

Under spanska sjukan uppfattade många konjak som en behandling, vilket skapade problem i Norge som hade en förbudslag sedan 1916. Det uppstod ett stort tryck på läkare att skriva ut konjak på recept vilket ledde till att regeringen införde ransonering: en tredjedels liter brännvin per person 21 år och äldre, utan recept, varannan månad.

»Den uppskrämda allmänheten kom på så sätt att i Kognacen se ett oundgängligt läkemedel [...] Detta innebär en fara för demoralisation« fortsätter Lauritz Gentz.

”
Personer med lägre inkomst och högre nivåer av ångest riskerar att rapportera en förhöjd konsumtion.

– Jürgen Rehm, professor vid Technische Universität Dresden.

Nu vill forskarna veta hur pandemin påverkar droganvändande. Stockholms universitet har inlett en studie med frågor om hur coronapandemin påverkar personer med beroendeproblem.

Flera europeiska enkäter har även publicerats under april. Folkhälsomyndigheten samarbetar med Europeiska narkotikabyrån EMCDDA för att sprida deras svenskspråkiga enkät om narkotika.

Professor Jürgen Rehm står bakom en europeisk enkätstudie om alkoholkonsumtion. Han säger att tidigare kriser har visat att ångest och ekonomi är två mekanismer som påverkar drickande.

Länkar till samtliga studier finns på www.alkoholochnarkotika.se

STÄNGDA GRÄNSER LEDDE TILL SNUS- TORKA I FINLAND

Priserna steg och tillgången sjönk på snus i Finland på grund av den stängda gränsen till Sverige, uppger finska medier.

Under det senaste året har finska medier skrivit om hur märket Oden's blivit populärt bland finländska snusare. En liten burk Oden's (med 22mg nikotin per påse) har stigit i pris från motsvarande 50 till 70 kronor.

Under 2019 snusade 6 procent av finländska 14–20-åringar dagligen, enligt Institutet för hälsa och välfärd (THL). Det är samma andel som 2017.

ALKOHOLKÖPEN MINSKADE I MARS OCH APRIL

Alkoholanskaffningen minskade med 7 procent i mars och april jämfört med samma period förra året. Systembolagets försäljning ökade medan restaurangförsäljningen och resandeinförseln sjönk. Läs mer på can.se

Signerat

DRICK SOM EN MAN!

DRYCKESLEKEN MED VÄNNERNA var förlorad och det var upp till mig att svepa glaset som innehöll... ja ärligt talat vet jag inte vad det innehöll. Paradoxalt nog hade jag förlorat men samtidigt dragit vinstlotten eftersom syftet med kvällen var att bli så berusad som möjligt.

Jag växte, likt många andra killar, upp med förväntningar på hur en skulle förhålla sig till alkohol. Det mest centrala var att en faktiskt drack. Han som inte drack var en fjolla, bög, en abnormalitet. På så sätt hängde normer kring att vara kille ihop med normer kring drickande.

Det maskulina kapitalet stärks om en dricker stora mängder, gärna mest av alla. Samtidigt är det viktigt att inte tappa kontrollen eller framstå som för full. För full? Omanlig och oförmögen att hantera alkohol. *Var en king, inte en tönt.* En jakt på hejarop, bekräftelse och acceptans men samtidigt rädslan att tappa ansiktet. Balansgång och hierarkisering. Lägg till att vi män fostras utifrån premissen att sociala relationer bygger på att något ska göras. Spelar vi inte fotboll så går vi på fotboll, gärna tillsammans och inte sällan med implicita förväntningar på att dricka. Dricker vi inte under matchen så efter. *Var inte tråkig nu, ta en bärs!* Sällan ses vi för att prata om hur livet är, våra relationer, livspusslet eller vad vi mår dåligt av.

VI VET ATT män riskkonsumerar alkohol i högre utsträckning. Vi vet att män är överrepresenterade i princip all brottsstatistik och att korrelationen med alkohol är stark. Vad vi pratar mindre om är hur män många gånger utvecklar en destruktiv relation till alkohol redan från tidig ålder. Genusystemet och dess inneboende särhållande mellan manligt och kvinnligt, heterosexuella och homosexuella, gör sig påmind även i våra dryckesvanor. *Drick som en man!* Därför behöver samtalet om risk- och överkonsumtion innehålla en genusanalys där normer kring manlighet i allra högsta grad är en del.

DET FINNS SAKER du kan göra i vardagen för att bidra till en sundare alkoholkultur.

1. Bidra inte till en destruktiv alkoholkultur genom att hetsa andra att dricka eller häckla den som väljer att avstå.
2. Våga fråga personer du tror kan ha problem med sitt drickande och berätta att du finns där om de vill prata eller få hjälp.
3. Som man – utmana dig själv och de du umgås med genom att testa nya former av gemenskaper. Kanske ta den där fikan, promenaden eller varför inte gå på fotboll utan att ta den obligatoriska bärsen!

/ JOHAN PETERSSON MAKE EQUAL

Narkotikabrotten ökade under pandemins första månader

Antalet anmälda narkotikabrott ökade under april 2020 jämfört med samma period ifjol, medan de flesta andra brottskategorier minskade. Varför sticker narkotikabrotten ut i statistiken och har oron för en torr narkotikamarknad besannats?

TEXT JULIUS VON WRIGHT / ILLUSTRATION QUINCY SUTTON/THE NOUN PROJECT

I SAMTLIGA REGIONER, MED undantag för region Nord, har antalet anmälda narkotikabrott ökat under perioden januari till april 2020 jämfört med 2019. Den procentuella ökningen är lägst i region Stockholm och högst i region Syd, säger **Åsa Lennerö**, utredare på Brottsförebyggande rådet.

I april ökade narkotikabrotten med 15 procent jämfört med ifjol. Ökningen gäller alla sammanslagna narkotikabrott: eget bruk, innehav, överlåtelse och framställning.

Siffrorna sticker ut i statistiken. I april minskade det totala antalet anmälningar med 5 procent jämfört med april ifjol.

Så varför anmäls fler narkotikabrott än tidigare?

UNDER DET SENASTE året har anmälda narkotikabrott ökat i Uppsala, en trend som fortsatt ostört under mars och april. **Anders Nilsson**, chef för gatulangningsgruppen i Uppsala, har inte

15%

Så mycket ökade antalet anmälda narkotikabrott under april 2020, jämfört med ifjol.

märkt av någon förändring i sitt arbete de senaste månaderna.

– Det pratas mycket om att det är svårare att få tag på narkotika, men jag kan inte säga att vi ser någon skillnad i det jobb vi har gjort, säger Anders Nilsson.

Pratet som han hänvisar till är rapporter i medier om att det är torka på marknaden, något som han är skeptisk till att beror på de stängda gränserna i spåren av pandemin.

– Redan före pandemin var det stopp i Marocko och torrt på hasch.

Operation Rimfrost, polisens projekt för att minska skjutningar och sprängningar, har varit i Uppsala sedan mars. Anders Nilsson är säker på att det har haft en inverkan på att anmälningarna har ökat i Uppsala.

DET ÄR BARA i region Nord som anmälda narkotikabrott inte har ökat under årets första fyra månader jämfört med ifjol. Enligt

Stefan Thyni, kommunpolis i Norra Lappland, finns det nu mindre narkotika i omlopp i Kiruna och Jokkmokk. Det märks genom att det är oroligare i narkotikakretsar.

– Det är mer bråk mellan olika konstellationer, misshandlingar och skuldindrivningar. Det är en trend vi har sett, som grundar sig i bristen på narkotika, säger Stefan Thyni.

I norra Lappland är det främst hasch, benso-diazepiner och amfetamin som förekommer, kokain och heroin är sällsyntare.

– Det stora inflödet är postgången, från darknet, säger Stefan Thyni.

LENNART KARLSSON ÄR tveksam. Tillgängligheten har minskat något, och priserna har höjts en aning, säger han slutligen.

– Men inte alls så mycket som man skulle tro. På de öppna drogscenerna kan man märka en minskning. Det har att göra med att det är färre personer rent allmänt som rör sig i det offentliga, säger Lennart Karlsson, ordförande för Svenska narkotikapolisföreningen och polis i Stockholm.

Han gissar att ökningen av anmälda narkotikabrott beror på att trycket har lättat på polisen när andra brott minskat.

– Man kan tänka sig att polisen har möjlighet att jobba mer brottsförebyggande och att de ägnat sig mer uppmärksamhet åt narkotika. Statistiken speglar mer polisens ansträngningar än det faktiska antalet brott.

HENRIK THAM, PROFESSOR emeritus i kriminologi, tror att ökningen i anmälningar har en helt annan orsak – politisk press. Detta sedan statsminister **Stefan Löfvéns** uttalande i höstas om att narkotikaanvändare göder gängkriminaliteten.

” Statistiken speglar mer polisens ansträngningar än det faktiska antalet brott.

– Polisen fick ifjol direktiv från politiker att gå hårdare mot narkotika. Polisen mobiliseras för att visa hur allvarliga narkotikaproblemen är.

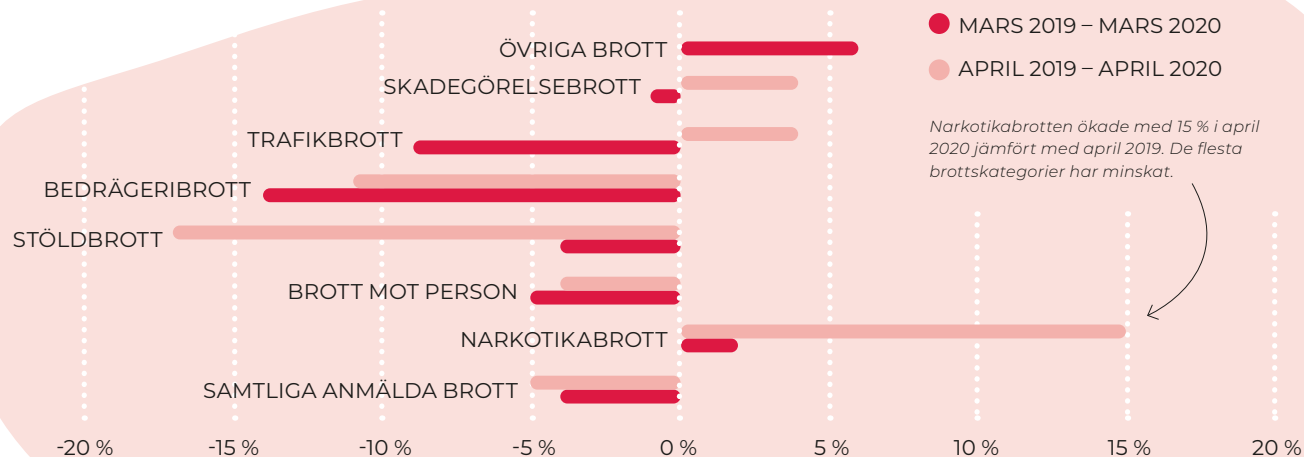
Tillsammans med de politiska direktiven finns även pressen att få upp uppkläringen, fortsätter Henrik Tham.

– Det var därför **Dan Eliasson** fick gå, för att han inte lyckades. Uppklaringen har ju inte särskilt mycket med brottsutvecklingen att göra.

Henrik Tham förväntar sig att det kommer att ske fortsatta kraftsamlingar mot narkotika i och med att diskussionen om avkriminalisering av eget bruk har tagit fart.

ÄVEN OM LENNART Karlsson inte anser att marknaden har ändrats nämnvärt så tror han att en förändring kan komma.

– När gränserna stängs tar drogerna inte slut pang-bom. Runt 2001 när kriget mot terrorism började och man införde fler gränskontroller tog det sex till sju månader innan man började märka av effekten ordentligt, säger Lennart Karlsson. ◀

Källa: Brottsförebyggande rådet

Ökad omsättning på nätkasino under pandemin

Spel på nätkasino ökar i takt med social isolering, säger **Anders Sims** på Spelinspektionen. Under årets första kvartal har spelbolag med licens för nätkasino och vadhållning ökat sin omsättning jämfört med samma period ifjol, medan Svenska Spels omsättning har minskat.

TEXT MARIA ZAITZEWSKY RUNDGREN

I BÖRJAN AV APRIL noterade Spelinspektionen en 30-procentig ökning av inloggningar och registreringar på onlinespel. Statistiken baseras på 17 mindre bolag med licens enbart för nätkasino. När Spelinspektionen i början av maj fick in statistik från spelbolagen såg man att nettoomsättningen hos de 71 svenska bolag med licens för nätkasino eller vadhållning hade ökat från 3,4 till 3,7 miljarder under det första kvartalet jämfört med ifjol.

Sett till allt spel med licens och tillstånd i Sverige, inklusive statens monopol som Triss, Lotto och Vegasmaskiner, har det skett en liten nedgång i spelandet under coronapandemin. Även om nätkasinospel har ökat kompenseras det inte för minskningen i vadhållningen och

det faktum att spel på Vegasmaskiner minskat när krogarna har haft färre gäster.

SAMMANLAGT OMSATTE ALLA spelbolag med svensk licens 5,8 miljarder kronor under årets första kvartal.

– I mitten av mars försvann nästan allt vadhållningsspel och det är troligt att vissa spelare då flyttade från vadhållning till nätkasino. Vi kunde ju se att de 17 bolag som enbart har licens för nätkasino markant ökade sin omsättning under våren, liksom flera stora spelbolag som erbjuder både vadhållning och kasinospel. Det tyder på att benägenheten att spela på nätkasino, i synnerhet när vadhållningen försvunnit, ökar i takt med den sociala isoleringen och oron över ekonomi och världsläge. Men totalt, sett till alla spel, är det alltså ingen ökning, säger

Anders Sims, kommunikationschef på Spelinspektionen.

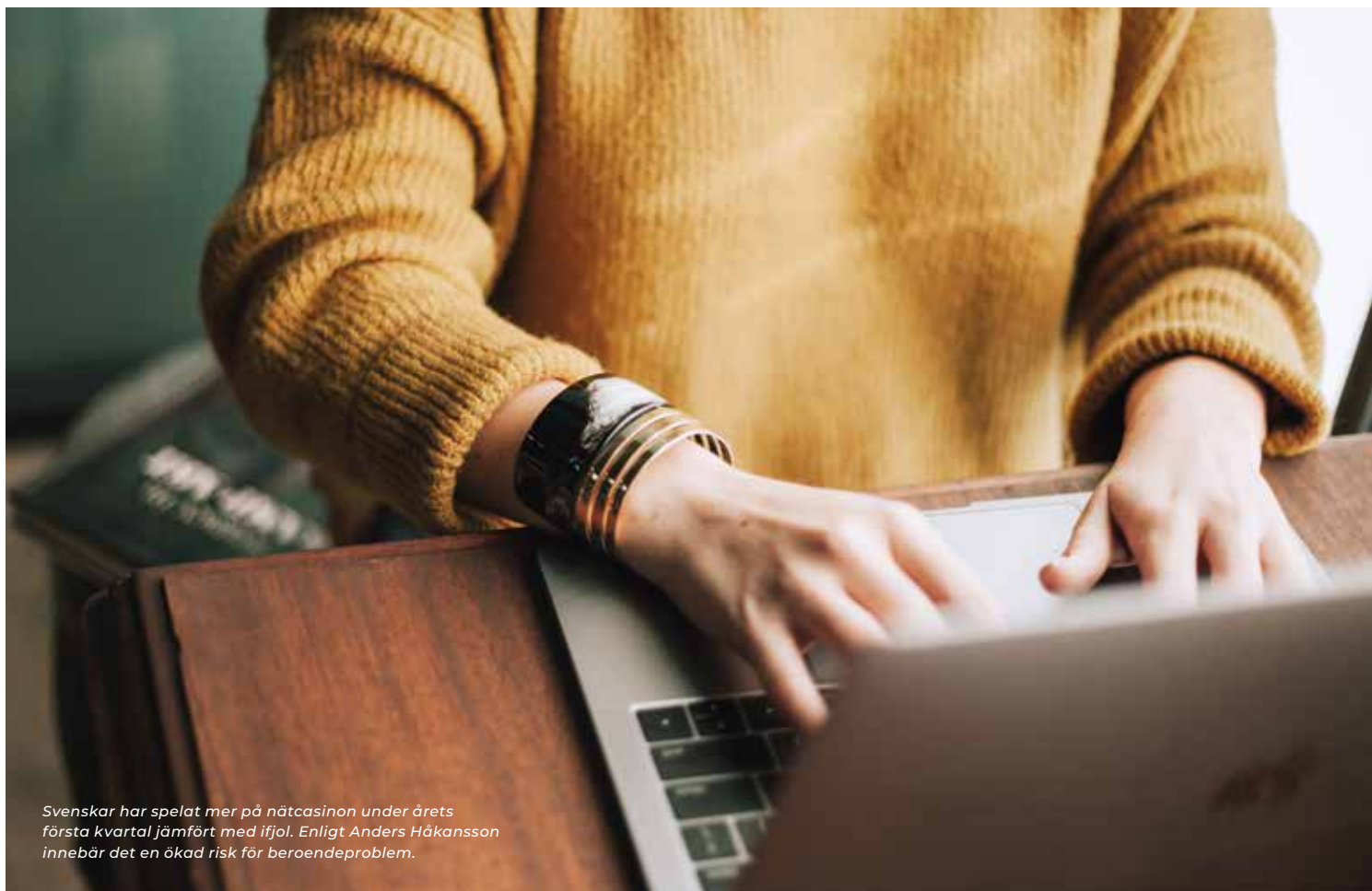
Han menar dock att det finns anledning att vara vaksam. Spelinspektionen delar regeringens oro för ökat spel på nätkasino och vad det kan innebära för folkhälsan. Det är inte bara svenska spelbolag som ökat sin omsättning.

Anders Håkansson är professor i beroendemedicin vid Lunds universitet.

Anders Sims är kommunikationschef på Spelinspektionen.

Svenskar har spelat mer på nätcasinon under årets första kvartal jämfört med ifjol. Enligt Anders Håkansson innebär det en ökad risk för beroendeproblem.

Även hos vissa internationella bolag har ökningen av nätkasinospel varit markant under våren 2020. Det är dock svårt att avgöra om det beror på coronapandemin.

Enligt siffror från EGBA (European Gaming & Betting Association) har spelmarknaden globalt tappat 11 procent i omsättning. **Gustaf Hoffstedt**, generalsekreterare på Branschföreningen för Onlinespel (BOS) anser att siffran är samstämmig med den svenska spelmarknaden våren 2020.

– Onlinemarknaden går sämre än före corona, bland annat på grund av att sportvadslagningen förvunnit. Även om en del spelare migrerar till nätcasinon handlar det sammantaget om en minskad omsättning, säger han.

Han är kritisk till regeringens förslag om att införa olika restriktiva åtgärder. ►

FAKTA

Den svenska spelmarknaden

- **Första kvartalet 2020** omsatte svenska spelbolag 5,8 miljarder kronor.
- **Antalet avstängda via Spelpaus.se** var i början av maj drygt 51 700.
- **98 bolag hade** aktiva licenser på den svenska marknaden i maj 2020 (licenser för allmännyttiga ändamål ej inräknade). 71 av dessa bolag hade licens för vadållning och/eller kommersiellt spel online.
- **Cirka 100 sajter** utan svensk licens riktar sig mot den svenska marknaden och bryter därmed mot lagen. Spelinspektionen har meddelat 35 sajter om förbud och polisanmält 11 bolag som driver ett flertal sajter var.

Källa: Spelinspektionen, Branschföreningen för Onlinespel BOS

”

Skyddsneten sviktar och många verksamheter ligger nere samtidigt som oron är stor.

– Med för mycket restriktioner och förbud kommer fler spelare att söka sig till den olicensierade marknaden. Man riskerar att skrämja bort spelkunder som är i behov av stöd, vilket går tvärt emot vad som avsågs när spelmarknaden omreglerades 2019.

Han menar att det finns en överrepresentation av spelmissbrukare

på den olicensierade marknaden och att det är viktigt att värna bolag med svensk licens – för folkhälsans skull.

ANDERS HÅKANSSON, PROFESSOR i beroendemedicin vid Lunds universitet, forskar bland annat om sambandet mellan finansiella problem och spelberoende. Han bekräftar i en färsk studie bilden av nätkasinon som särskilt förknippade med överskuld-sättning och riskspel.

– Det finns absolut en farhåga att nätkasinospelandet ökar under coronakrisen och att personer som tidigare mest ägnat sig åt vadhållning nu övergår till nätkasinon, vilket innebär en ökad risk för beroende. Att hemmasittande, oro över ekonomi och förändrade livsvillkor kan trigga spelberoende har vi sett under exempelvis bankkrisen på Island och finanskrisen i Grekland. Där ledde kriserna till ökat

problematiskt spelande, säger Anders Håkansson och tillägger att om många byter från vadhållning till nätkasino så är det allvarligt, eftersom fler riskerar att bli spelberoende.

Han menar att personer som redan har ett beroende står inför en stor utmaning i dessa tider.

– Skyddsneten sviktar och många verksamheter ligger nere samtidigt som oron och ovissheten är stor. Spelbolagens omsorgsplikt, alltså att identifiera personer som spelar för mycket, fungerar inte alltid optimalt och självregleringen når inte ända fram. Spelpaus.se är bra, men bolagen har också ett stort ansvar. Här behövs uppföljning och sanktioner från samhällets sida om plikten inte efterlevs, säger Anders Håkansson.

REGERINGEN HAR UNDER våren gett Spelinspektionen i uppdrag att utreda

»Ett tak för allt spel kan bli aktuellt«

Socialförsäkringsminister **Ardalan Shekarabi** vill se över möjligheten att sätta ett tak för allt spel hos alla aktörer under pandemin.

TEXT MARIA ZAITZEWSKY RUNDGREN / FOTO KRISTIAN POHL

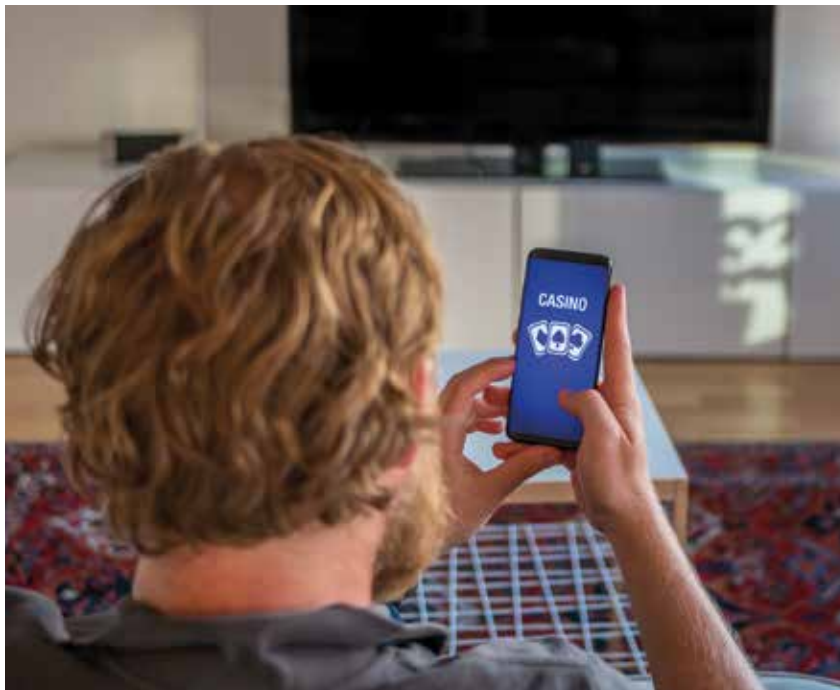
I SLUTET AV mars uppmanade socialförsäkringsministern spelbolag med licens att vidta åtgärder för att visa att de lever upp till omsorgsplikten i en tid då människor, som lever i ekonomisk utsatthet och oro, riskerar att hamna i spelmissbruk. Den 23 april gick han ut med ett förslag om att insättningsgränsen till ett spelkonto ska sänkas till 5 000 kronor i veckan.

Ardalan Shekarabi menar att vi befinner oss i en extraordinär situation med social isolering, mycket oro

och ekonomisk utsatthet.

– Vadhållningen har försvunnit då alla sportevenemang är inställda, så det finns en risk att socialt utsatta och personer med beroendeproblematik lockas in i nätkasinospelberoende. Det är en väldigt allvarlig situation. Därför kom vi med förslaget om en insättningsgräns per konto på 5 000 kronor i veckan. Utöver det har regeringen också gett Spelinspektionen i uppdrag att ta fram en modell för att sätta ett tak för allt spel. Det skulle innebära ett liknande upplägg

hur omsorgsplikten efterföljs och inom kort kommer de att presentera en kartläggning av spelbolagens syn på omsorgsplikten, vad de konkret gör för att efterleva den och hur de kan bli bättre på att fånga upp riskspelare.

Med en ökad andel personer som gått över till nätkasino under våren kan man anta att fler anmäler sig på Spelpaus.se, vilket är en tjänst som Spelinspektionen tillhandahåller och som innebär att man stänger av sig från allt spel under en period.

– Antalet som anmäler sig har stadigt ökat sedan 2019 då tjänsten lanserades. I dag har vi drygt 51 700 anmälda. Om en del av ökningen beror på corona är svårt att säga, det kan också handla om att allmänhetens kännedom om tjänsten har ökat. Antalet avstängda ökar med drygt 1 000 varje månad, säger Anders Sims.

Man kan också anta att fler ►

”

Eftersom människor som är i riskzonen för spelmissbruk kan drabbas måste det finnas restriktioner. Vi har bland annat infört bonusrestriktioner som innebär att bolagen kan ge högst 100 kronor i bonus vid ett tillfälle.

som den gräns vi nu föreslår, men att taket gäller för allt spel på samtliga bolag. Utredningen får visa om det är praktiskt möjligt att genomföra.

Finns det inte en risk att, med ökade restriktioner hos de licensierade bolagen, spelberoende söker sig till olicensierade bolag?

– Ja, det finns en risk för det och det är därför vi nu måste vidta åtgärder. Flera andra länder har agerat kraftfullt mot en ökad risk för spelmissbruk i coronakrisens spår. Bland annat Lettland har förbjudit spel på nätet och suspenderat spellicenser. I England har man stoppat marknadsföring av nätcasinon och även Spanien har infört begränsningar i marknadsföringen.

Spelbolag med licens i Sverige vill naturligtvis gå med vinst. Samtidigt beläggs de med en rad restriktioner som går ut på att få

folk att spela mindre. Hur går det ihop?

– Ja, de vill tjäna pengar. Men detta är en särskild verksamhet som också kräver ansvarstagande och en omsorgsplikt, det är viktigt. Eftersom människor som är i riskzonen för spelmissbruk kan drabbas måste det finnas restriktioner. Vi har bland annat infört bonusrestriktioner som innebär att bolagen kan ge max 100 kronor i bonus vid ett tillfälle. Utöver det finns taket för hur mycket man får spela för samt en gräns för hur länge man får spela. ◀

Vid tryckläggning har regeringen föreslagit att ett insättningstak på 5 000 kronor per vecka införs på nätcasinon. Förslaget är på remiss till den 5 juni. (red.anm)

personer nu under pandemin skulle kontakta Stödlinjen, en telefonservice för spelare och deras anhöriga. Men så är inte fallet, visar det sig.

ENLIGT CLAES RANTTI, rådgivare på Stödlinjen, ligger antalet kontakter stabilt på cirka 3 000 per år – och han har inte upplevt något ökat tryck under våren. Däremot är samtalen präglade av oro.

– Många säger att det är en utmaning att hålla sig ifrån spelet när man sitter hemma mycket, medan andra tycker det är bra att vadslagen försvunnit. Min uppfattning är att spelet minskar för vissa, medan andra spelar mer. För dem som smyger med sitt spelande har det ju blivit svårare nu när alla är hemma. Anhöriga som ringer uttrycker mycket oro just nu, säger Claes Rantti.

Madeleine Tügel är ordförande på Spelberoendes förening i Malmö.

På flera av landets spelberoendeföreningar ser man däremot en ökning av hjälpsökande. Hos Spelberoendes förening i Göteborg har samtalen ökat med 30 procent. Även Spelberoendes förening i Skåne noterade en ökning av hjälpsökande under mars och april.

– Det kan delvis bero på att vi bara erbjuder digitala möten, vilket många tycker är jobbigt. Den rutin man byggt upp för att förbli spelfri har ju

försvunnit. Det är också mycket oro för ekonomin och en allmän stress över läget. Då ökar risken för återfall. Många upplever ovissheten som svår; hur lång tid kommer detta att ta? säger **Madeleine Tügel**, ordförande på Spelberoendes förening i Malmö.

Hon menar att gruppen med spelproblem, cirka 4 procent av befolkningen, är sårbar. Det finns en förhöjd självmordsrisk och livströtthet, skuld och skam är vanligt. Anhöriggruppen är också stor: 165 000 personer delar hushåll med någon som spelar för mycket.

Madeleine Tügel är kritisk till den aggressiva reklamen och de bonus-system som spelbolagen har haft. Hon välkomnar regeringens åtstramningar och en ökad reglering av spelmarknaden under pandemin – och gärna även när den är över. ◀

ANNONS

C.A.N

UTLYSNING 2020

Utlysning av medel för alkoholforskning

Systembolagets Alkoholforskningsråd delar årligen ut anslag till olika forskningsprojekt. Samhällsvetenskaplig och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning prioriteras, tillsammans med forskning som är av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador. Tio miljoner kronor delas ut varje år. Av dessa är två miljoner avsatta för fokusområden som har identifierats som särskilt angelägna och där mer forskning behövs. Alkoholforskningsrådet ser gärna ansökningar från yngre forskare.

Ansök via rådets ansökningssystem på can.se.

Sista ansökningsdag är den 15 september 2020.

HUR HÄNGER COVID-19 OCH ALKOHOL IHOP?

Alkohol försämrar kroppens resistens och social isolering kan leda till ökad alkoholkonsumtion. Vi kan ana oss fram till hur coronapandemin och drickande påverkar varandra – men forskningsläget är svagt. **TEXT JULIUS VON WRIGHT / ILLUSTRATION KARIN ULIN**

DET FINNS FÅ vetenskapliga artiklar om hur pandemier påverkar alkoholkonsumtionen, konstaterar **Anna Fält**, handläggare på Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin vid Region Stockholm. Hon är författaren bakom ett informationsblad om hur den rådande coronapandemin påverkar alkoholkonsumtionen, och vice versa.

– Det finns några studier om hur depression och psykisk ohälsa ökade under Sars-epidemin bland personer som en länge tid varit isolerade. Det finns fler studier om andra kriser som naturkatastrofer, där man ser att oro och stress ökar under omständigheterna, säger Anna Fält.

Stress, oro och social isolering är riskfaktorer som kan öka alkoholkonsumtionen. Även ekonomiska orsaker kan ha en inverkan, men eftersom vi inte vet hur pandemin kommer att utvecklas blir det mycket

Psykisk ohälsa ökade under Sars-epidemin.

spekulativt, påpekar Anna Fält.

– Sambandet mellan alkoholkonsumtion och ekonomiska kriser är komplext. Vi vet att särskilt män kan öka sitt berusningsdrickande om de blir arbetslösa under krisen. Men hur hög arbetslöshet kommer vi att få, och kommer det att gå tillbaka sen?

SE TILL ATT människor inte förlorar sina jobb och att de har tillgång till vård och stöd för alkoholberoende, missbruk och återfallsprevention. Det är generella rekommendationer som Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin vid Region Stockholm ger beslutsfattarna för att mildra negativa effekter av alkohol. Men hur är det med specifika insatser på tillgänglighet? På Grönland stängde man ner sina alkoholbutiker och när det gäller spel i Sverige så föreslår politiker ett tak på hur mycket man kan spela. Skulle något motsvarande fungera för alkohol?

– Begränsningar av alkoholförsäljning skulle kunna vara ett annat sätt att minska de eventuella negativa konsekvenserna av pandemin. Det är känt från tidigare att begränsningar minskar konsumtionen. I Sydafrika såg man minskat våld och övergrepp

i samband med att man begränsade alkoholförsäljningen.

Hur alkohol påverkar sjukdomsförloppet är det för tidigt att uttala sig säkert om, men det finns belegg för att alkoholkonsumtion minskar kroppens förmåga att försvara sig från virus och återkommande drickande kan öka riskerna för lunginflammation.

Den starkaste rekommendationen som Anna Fält kan ge är att helt enkelt minimera sitt drickande eller undvika alkohol helt.

– Man vet att stressen som många känner kan leda till långsiktiga psykiska och fysiska problem inklusive beroende. För dem som redan har ett riskbruk är det ännu viktigare att försöka undvika alkohol. ◀

Sista klunken

Monopolets undergång nära?

Skål för slut på monopol

Systemets fiender

Matildaplanen

SÅ SKULLE REGERINGEN AVVECKLA MONOPOLET

Den 14 mars 1997, på Matildas namnsdag, börjar en tjänsteman på socialdepartementet skriva på ett lagförslag för hur en licensierad alkoholmarknad ska se ut i Sverige. Systembolagets vara eller icke-vara ska bestämmas av EG-domstolen och det har kommit signaler om en fällande dom. Några månader senare är den svenska regeringen redo att sammanträda för att godkänna den idag bortglömda Matildaplanen. **TEXT JULIUS VON WRIGHT**

MORGONEN DEN 23 oktober 1997 samlas flera högt uppsatta tjänstemän på socialdepartementet. Rikspolischefen, tullchefen och generaldirektörerna för Folkhälsoinstitutet och Socialstyrelsen är där för att invänta EG-domstolens beslut i det så kallade Franzén-målet. EG-domstolen har ombetts ta ställning till om Systembolaget ska få finnas kvar. Systembolaget och regeringen har lobbat hårt och utfallet är ovisst.

Tjänstemannen **Gert Knutsson** är också där. I hans ägor finns ett färdigt lagförslag för en licensierad alkoholmarknad. Regeringen är informerad och redo att skicka den till riksdagen samma dag.

Det här är historien om Matildaplanen.

NÄR HARRY FRANZÉN i januari 1995 öppnar sin ICA-butik på den lilla orten Röstänga i Skåne finns en ovanlig produkt på hyllan: vin. Sverige har gått med i EU och fått behålla sitt monopol, men Harry Franzén är inte nöjd. Han anser att monopolen bryter mot EU-rätten och vill utmana det. Det här är ingen ny kamp för Harry Franzén. Han har tidigare försökt sälja vin i sin butik och redan 1976 fanns kravet om slopat monopol med i hans parti Centrumsprogram.

Vinet beslagtogs och Harry Franzén åtalas. Tingsrätten väljer att ställa frågan till EG-domstolen om Systembolaget är förenligt med EU-rätten.

Två år ska processen ta. Den 4 mars 1997, några månader före beslutet kommer, föreslår generaladvokaten **Michael B. Elmer** att domstolen dömer till fördel för Franzén. Uttalandet skapar oro på socialdepartementet – EG-domstolen tenderar att gå på generaladvokatens linje (sedan 2010 har domstolen gjort det i 70 procent av sina beslut). I medierna uppmanar Harry Franzén regeringen att inte vänta på domstolens beslut utan att börja utforma ett regelverk med en gång.

Gert Knutsson, tjänsteman på socialdepartementet sedan 1985, föreslår till socialminister

Margot Wallström att de ska förbereda sig för en dag då Systembolaget bedöms vara olagligt.

Den 14 mars, på Matildas namnsdag, börjar han skissa på ett lagförslag för en licensierad alkoholmarknad. Det fanns en stor politisk oro för att man skulle förlora Systembolaget, berättar han. Många handlare var övertygade om att de skulle vinna i EG-domstolen och politikerna var oroliga för att alkohol skulle börja säljas direkt dagen efter. I en intervju i *Metro* i slutet av mars uppgav **Håkan Mowitz**, vd för Ica Menyföretagen, att de kan börja sälja vin i några butiker redan dagen efter en fällande dom.

Det var det som socialdepartementet ville undvika.

– Min uppgift var att begränsa antalet butiker så mycket som möjligt. Vi ville inte att varje livsmedelsbutik skulle få möjlighet att sälja. Vi ställde krav på lokaler, försäljning över disk, lagerhållning, säkerhetsaspekter. Det var en lång rad kostsamma krav som ställdes upp. Vi föreställde oss att det inte skulle bli möjligt för alla att söka licens, säger Gert Knutsson.

Lagförslaget hölls hemligt eftersom det ansågs kunna påverka domstolen. Utåt sett gav ►

I början av mars 1997 föreslog generaladvokaten Michael Elmer att EG-domstolen ska ogiltigförklara Systembolaget. Det blev startskottet för Matildaplanen.

” Det var givetvis rätt av regeringen att inte säga att man hade en plan B, det hade ju varit att signalera att man var osäker på sin sak.

Gabriel Romanus, vd för Systembolaget mellan 1982 och 1999, hör om Matildaplanen för första gången 2019. Han kommer ihåg att regeringen signalerade självsäkerhet inför domstolsbeslutet.

Foto: Erik Hellström/Systembolagets arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria

socialdepartementet ett samlat och säkert intryck om att vinna målet. I socialutskottet var det bara Moderaterna som drev på för att Margot Wallström skulle förbereda en reservlag. Under en interpellationsdebatt i april ställde de frågan om det fanns en sådan.

– Det vore dumt att stifta en sådan lag. Då signalerar vi felaktigt till EG-domstolen att vi accepterar ett förbud, svarar hon i riksdagen.

Den första och enda gången Gert Knutsson fick föredra en proposition till regeringen var nu. Det är ovanligt för en tjänsteman att föredra ett lagförslag till hela regeringen. Han minns att regeringen var enig och att ingen ifrågasatte reservlagen, men att den väckte diskussion.

GABRIEL ROMANUS, VD på Systembolaget mellan 1982 och 1999, har aldrig hört talas om den så kallade Matildaplanen. Han kommer ihåg att regeringen signalerade att man räknade med att vinna målet i EG-domstolen.

– Jag tror att den svenska regeringen lät både kommissionen och domstolen förstå att

Januari 1995 **Mars 1995** **November 1996**

MEDIER SAMLAS UTANFÖR HARRY FRANZÉNS ICA-BUTIK I RÖSTÅNGA. PÅ HANS HYLLOR FINNS VIN, SOM BESLAGTAS AV POLIS OCH HARRY FRANZÉN ÅTALAS.

LANDSKRONA TINGSRÄTT BER EG-DOMSTOLEN BEDÖMA OM SYSTEMBOLAGET ÄR FÖRENLIKT MED EU-RÄTTEN.

EN MUNTLAG FÖRHANDLING HÅLLS I EG-DOMSTOLEN.

Nej – vi slipper inte Systemet

regeringen betraktade ett fortsatt monopol som en viktig sak. Det var givetvis rätt av regeringen att inte säga att man hade en plan B, det hade ju varit att signalera att man var osäker.

Men också på Systembolaget rådde det viss oro. Man vet ju aldrig säkert hur en domstol ska besluta förrän domen har fallit, säger Gabriel Romanus.

– I Systembolagets ledning var vi naturligtvis oroliga även om vi visade en optimistisk attityd utåt, och givetvis även inåt mot våra medarbetare. Till journalister sa vi att vi ansåg att vår sak var stark, vilket var ärligt menat, och det visade sig ju också vara riktigt.

Gabriel Romanus kallar den danska generaladvokaten Michael B. Elmers uttalande den 4 mars korkat och tyckte att argumenten mot Systembolaget var svaga. Han ville att regeringen skulle uppvakta domstolen, argumentera emot generaladvokatens linje och poängtera varför man ansåg att Systembolaget var viktigt. Gabriel Romanus med några medarbetare skrev då ett förslag till brev som han gav till Margot Wallström. När hon ringde Gabriel Romanus några dagar senare visste han redan hennes svar.

– Du får inte som du vill, regeringen har beslutat att inte sända in något mer dokument, sade hon till mig.

I PETER MATSSONS skåp står en flaska med datumet när EG-domstolens beslut skulle komma. Flaskan skulle öppnas för att fira en fällande dom men idag 23 år senare är flaskan ►

Ingen reservlag före EU-domen

Systembolaget. Margot Wallström avvisar krav från moderaterna

Av Lotta Samec
08-738 1966

Regeringen ska inte förbereda någon "reservlag" att ha till hands om EG-domstolen mot förmodan skulle förbjuda Systembolagets monopol. Det vore dumt att stifta en sådan lag. Då signalerar vi felaktigt till EG-domstolen att vi accepterar ett förbud.

Det upprepade socialminister Margot Wallström på torsdagens interpellationsdebatt i riksdagen.

EG-domstolens dom kommer antingen före sommaren eller tidigt i höst. Moderaten Leif Carlsson hävdar i en interpellation att utan en reservlag blir det "anarki" inom detaljhandeln.

– Vem som helst kan sälja vad som helst när som helst om det inte finns en lag som förhindrar detta. Öl och vin bara kunna säljas i livs- fält till-

som vill k...
sticker...
med a...
domsto...
bolagets...
– Sver...
klassens...
vi inte so...
lienare får...
hur vi ska...
grund av my...
hållningorder...
Carlsson.

– Ni moderater...
skränkt frihetsbe...
anser att höjden...
att slippa stå i en...
lagskö, svarade Ma...
ström.

Margot Wallström menar att det är värt priset – en liten begränsning av friheten – för att kunna rädda "tusentals liv". Många fler människor skulle skadas om alkoholen släpptes fri.

Sverige ska fortsätta att vara ett lågkonsumtionsland av alkohol, säger hon.

– Sveriges alkohollagstiftning är föråldrad och måste

En reservlag skulle sända fel signaler till EG-domstolen menade Margot Wallström när Moderaterna i socialutskottet pressade för en sådan.

► **4:e mars 1997** ◄

GENERALADVOKATEN MICHAEL B. ELMER GER SIN VÄGLEDNING TILL DOMSTOLEN OCH FÖRESLÅR ATT DÖMA TILL FÖRMÅN FÖR FRANZÉN.

► **14:e mars 1997** ◄

MATILDAS NAMNSDAG OCH DATUMET DÅ SOCIALDEPARTEMENTET BESTÄMMER SIG FÖR ATT SKRIVA EN RESERVLAG IFALL MONOPOLET SLOPAS.

► **23:e oktober 1997** ◄

DOMSTOLEN GER SITT UTLÅTANDE: SYSTEMBOLAGET ÄR FÖRENLIGT MED EU-RÄTTEN.

” Det var en lättnad, det var så genuint osäkert.

ännu öppnad. Han var vd för livsmedels-
handlarna på den tiden och blev senare även vd
för Sveriges Bryggerier.

Handlarna tvistade om vad som gällde efter
inträdet i EU, men enligt Peter Mattsson var det
inte en fråga som kedjorna drev på.

– De ville inte gå i strid med regeringen, därför
uppmånade inte kedjorna att börja sälja alkohol,
utan att det var upp till enskilda försäljare.

Peter Mattsson spekulerar i vad som hade

*Tjänstemannen Gert
Knutsson var med
och skrev reserv-
lagen 1997. Det var
den första och sista
gången han fick
föredra ett lagförslag
till hela regeringen.*

hänt om fler än Harry Franzén och några
andra handlare hade börjat sälja alkohol det där
årsskiftet 1995.

– Då hade det antagligen varit svårt att
stoppa. Men vi gjorde det inte, vi ville inte ha
det på det viset. Vi ville ha en långsiktig lösning.

Medan branschen inväntade domstolens
beslut gick man igenom hur butikerna skulle
hantera en fällande dom.

– Vi pratade om en »butik i butiken« och
ålderskontroller, som ett minisystembolaget i
butikerna. Många ville sälja vin och öl, men var
mer skeptiska till sprit. Det var lite snack om fri
försäljning, inte nåt high chaparall, utan mer
om hur man skulle vara förberedd att sköta det.

Peter Mattsson är inte överraskad att det
fanns en reservlag på socialdepartementet.

– Jag förstår det mycket väl. Det såg ju ut
som att man skulle förlora. Jag tycker att EG-
domstolen är rätt politisk. Jag är rätt över-
tygad om att det var många från regeringen
som var nere i Bryssel för att få en dom enligt
deras linje.

VECKORNA FÖRE DOMEN var dramatiska,
berättar Gert Knutsson. Han blev uppringd

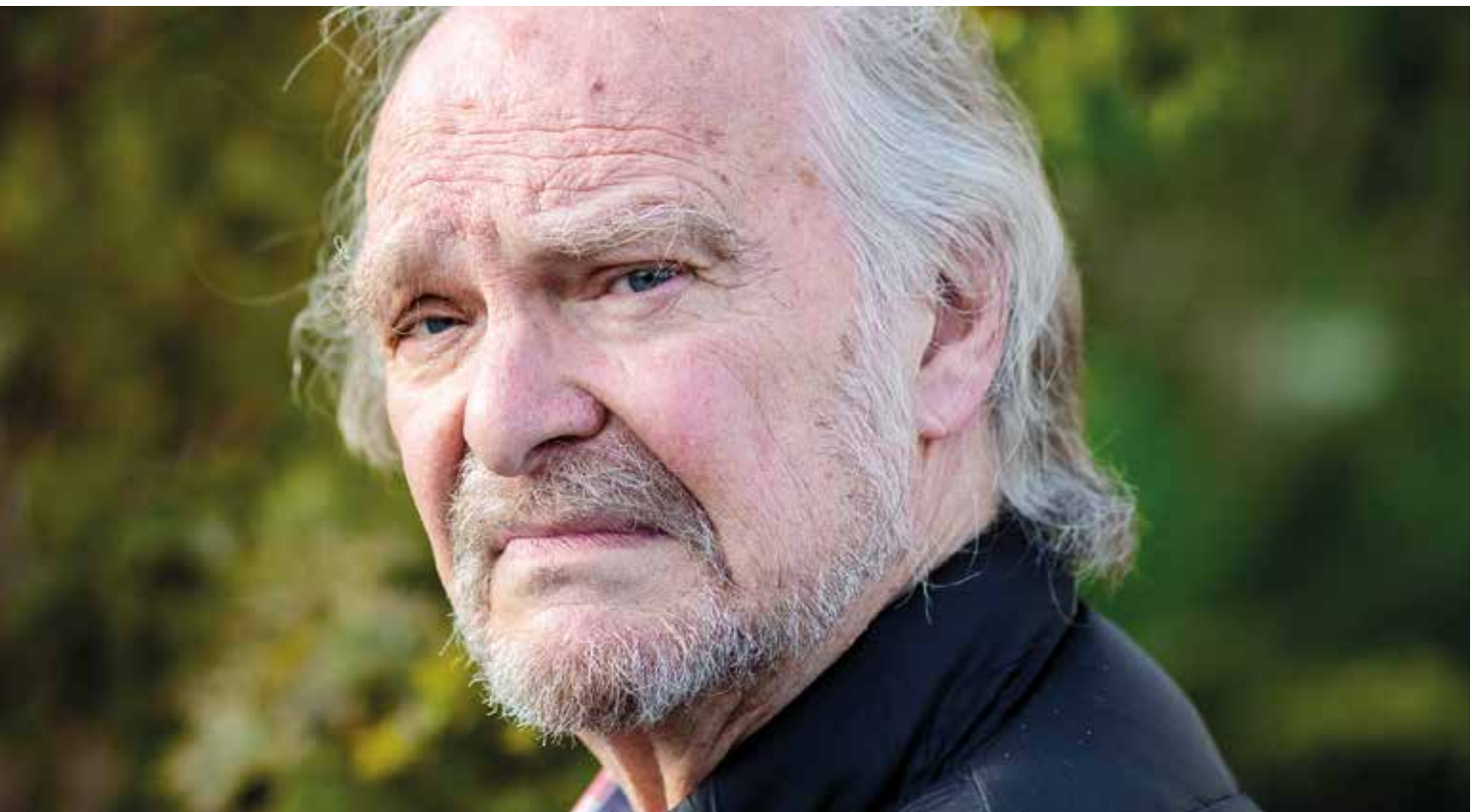

Foto: Emma-Sofia Olsson

Handlare var redo att börja sälja vin redan nästa dag efter en fällande dom. Det skapade oro på socialdepartementet, som förberedde en reservlag.

av en handläggare vid EG-domstolen som bad honom komma ner till Luxemburg.

– Jag åkte ner på kort varsel. Handläggaren uppmanade mig att skriva en debattartikel i DN. Han hade inblick i resonemangen hos domarna och inställningen ansågs vara 50/50. I debattartikeln pläderade vi för folkhälsan, eftersom många domare såg det som att vi bara ville värna egna intressen och minska importen. Debattartikeln skulle visa det politiska stämmningsläget, att vi ansåg frågan vara allvarlig.

Margot Wallström skrev under debattartikeln som publicerades i *Dagens Nyheter*. Gert Knutsson beskriver debattartikeln som viktig för domstolens utfall.

DOMSTOLSBESLUTET TICKAR SAKTA fram på faxen vid socialdepartementet på morgonen den 23 oktober 1997.

Gert Knutsson beskriver det som en lång väntan. Han får vänta på själva beslutet, som står skrivet längst ner i dokumentet.

När beslutet väl matas fram går en lättnadens suck genom rummet. Systembolaget är förenligt med EU-rätten.

– Det var en lättnad, det var så genuint osäkert. Skulle domen ha fällt Systembolaget hade det

70%

av besluten i EU-domstolen har följt generaladvokatens vägledning sedan 2010. I Franzén-målet avvek domstolen från normen.

enligt Gert Knutsson skett ett regeringssammanträde samma dag och det skulle ha skickats ett bud över till riksdagen om att snabbbehandla förslaget.

– Inom ett par dagar skulle vi vara klara med den nya lagen.

Men så blev det inte.

– Matildaplanen lades undan, den blev omedelbart inaktuell. Den glömdes bort och vi pratade inte mer om den, säger Gert Knutsson.

ALLISON ÖSTLUND, UNIVERSITETSADJUNKT vid Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet, är tveksam till om reservlagen skulle ha haft inflytande på EG-domstolens beslut, då för 23 år sedan.

– Jag förstår hur man tänker, att om vi ger ett finger kanske EU-domstolen tar hela handen. Men jag har svårt att se att domstolen hade låtit sig påverkas. EU-domstolen ska inte utvärdera nationell lagstiftning utan de ska förtydliga EU-rätten som den nationella domstolen sedan får ta ställning till.

Gert Knutsson söker efter kopian av lagförslaget, förgäves. Idag är den bara ett bortglömt minne från den där gången då Sverige nästan förlorade Systembolaget. ◀

Margot Wallström har avböjt intervju.

TULLENS F.D. NARKOTIKASPECIALIST:

»Vi behöver diskutera det kriminaliserade bruket«

Att påträffas med narkotika i blodet borde tas bort från straffskalan, anser Tullverkets före detta narkotikaspecialist **Lars Hansson** och efterlyser förändringar i flera narkotikapolitiska frågor.

TEXT LARS SOOLD / FOTO LISA WIKSTRAND

KOLLEGOR INOM TULLVERKET vittnar om att **Lars Hansson**, efter drygt tre decennier i verket, varav 15 år som nationell narkotikaspecialist, har lämnat ett tomrum efter sig.

– Mitt ansvarsområde har varit stort, allt från en uppsjö av dopningspreparat till ny okänd narkotika. De största utmaningarna har varit att få politiken intresserad av narkotikafrågor, och att så snabbt som möjligt narkotikaklassa nya preparat, säger Lars Hansson.

Men en 30 år lång karriär i gränsskyddets tjänst var egentligen menat att ta en annan riktning. På gymnasiet studerade han till gymnasieingenjör i maskinteknik, och hans stora intresse var hundar.

– Efter gymnasiet förstod jag att maskiner inte passade mig. Så jag försökte bli polis, för att få jobba med hundar. Men jag var fyra centimeter för kort för Polishögskolan.

Hans mamma tipsade om att tullen,

som han visste också jobbade med hundar, sökte folk.

UNDER HANS SISTA år i tjänst nådde debatten om avkriminalisering Sverige och ett enigt socialutskott uppmanade riksdagen att utreda narkotikapolitiken. Socialminister **Lena Hallengren** (s) har dock sagt blankt nej till en utredning av det kriminaliserade bruket.

– För 20 år sedan hade jag inte varit öppen för en diskussion om att avkriminalisera bruk eller ej. Men ju mer kunskap jag har fått, så tycker jag samhällets budskap ska vara att erbjuda vård och hjälp till människor som missbrukar. Man kan inte ha samma narkotikastrategi under alla år, säger Lars Hansson.

Han bor i Helsingborg där mycket narkotika förs in i landet från den europeiska kontinenten och har efter pensionen växlat upp sitt engagemang som politiker för Centerpartiet, där han sitter i Skånes regionfullmäktige och

kommunfullmäktige i Helsingborg.

– Mina åsikter om narkotikapolitiken är mina egna, och inte Tullverkets officiella ståndpunkt. Politiskt överensstämmer åsikterna med Centerpartiets, men jag står för dem med den erfarenhet jag har från mitt tidigare jobb.

Han tar fullständigt avstånd från alla tankar på legalisering av narkotika, och framhåller hur viktigt det är att förstå skillnaden mellan legalisering och avkriminalisering.

– Legalisering innebär att all försäljning blir fri. Det får det aldrig bli. Därför måste det fortsatt vara straffbart att ha narkotika på sig. Men att påträffas med narkotika i blodet tycker jag ska bort från straffskalan.

– Vi måste fortsätta att jaga och lagföra nätverk och handlare. Så fort man har den minsta lilla mängd på sig, så måste det vara ett straff, för att markera.

Men måste man inte hantera narkotika för att kunna få in det i kroppen? ►

Foto: Privat

Lars Hansson har ofta uttalat sig om narkotika i medier under sina 30 år på Tullverket.

– Det är samma sak som med fria sprutor, varför delar vi ut dem? Det måste ju finnas något i sprutan.

Vad har fått dig att komma fram till detta?

– Jag tycker man måste se människan bakom missbruket mer än man gjort innan. Vi behöver en narkotikapolitik som ser till helheten, så att människor inte hamnar mellan stolarna, mellan straff och vård. Idag drar sig människor för att söka vård för sitt missbruk för att de riskerar straff, säger Lars Hansson.

Enligt Sveriges Television ökade Rättsmedicinalverkets analyser av urinprover inlämnade av polisen förra året.

– Vi bör sluta jaga missbrukare så länge de inte har narkotika på sig. Men när narkotikan i kroppen är kopplad till något annat brott måste vi fortsätta testa, som att kontrollera narkotika i trafiken, säger Lars Hansson.

– Men allt det här är svåra avvägningar, jag vet. Det jag vill är att vi öppnar upp för en diskussion om narkotikapolitiken.

HANS CHANS ATT jobba med hundar i Tullverket kom i mitten av 1980-talet. Men då hade han fått barn som hade astma, så drömmen om hundarna fick han lämna därhän. Som förhållare mötte han många människor i missbruk och engagerades av deras berättelser och livsöden. Det tände ett intresse att arbeta förebyggande, och från mitten av 1990-talet jobbade han heltid som informatör och utbildare för poliser, kollegor inom tullen, för skolelever och föräldragrupper.

– På den tiden var vi många, både från polisen och tullen, som var ute och föreläste. Då fanns en fyra veckors utbildning för informatörer som var gemensam för tull och polis.

Men i början av 2000-talet lades

dessa förebyggande föreläsningar i stort sett ned.

– Ledningen tyckte inte att man skulle »väcka den björn som sover.« Jag tycker det var och är fel, det behövs saklig information till ungdomarna.

Lars Hansson säger att det idag knappt förekommer någon information från polis och tull i skolorna. Men är dessa myndigheter rätt informörer? Kan det inte bli lite mycket uniform och skrämsel över det hela?

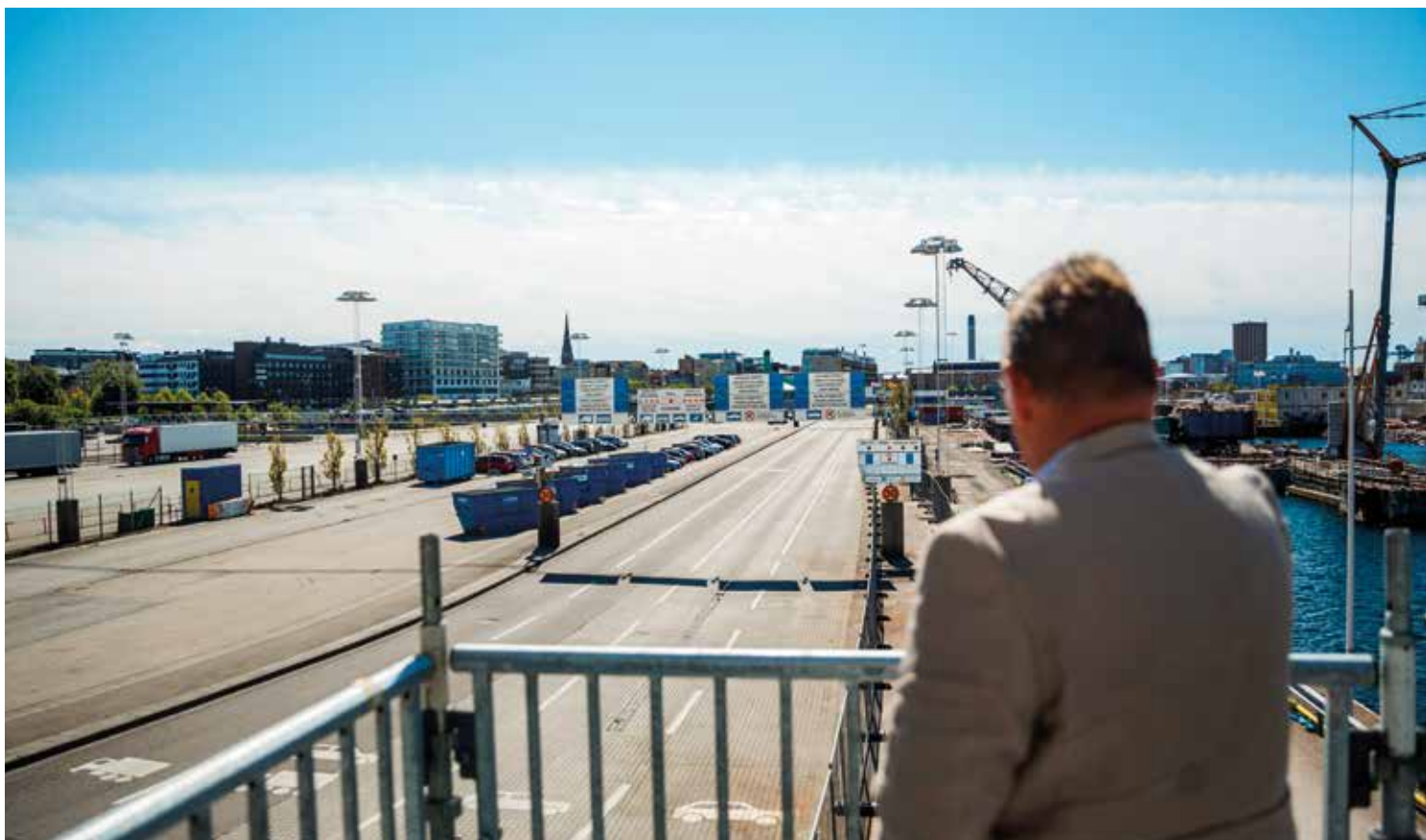
– Vi träffar på väldigt många missbrukare i vårt jobb. Speciellt i Malmö och Helsingborg, i narkotikaflödet från Europa via Danmark. Plus att vi kan ju lagstiftningen och preparaten bra. Dessa myndigheter är skyldiga att berätta om vad man ser och hör. Det är helt naturligt för mig.

Genom åren har han också brottats med ett, som han tycker, lågt intresse från politikerna för narkotikafrågor.

– Det har inte varit en valrysa direkt. Vid senaste valet pratades det mer om det, när det handlade om trygghet och skjutningar. Det har tagit lång tid att få politiken att förstå att nästan hundra procent av skjutningarna är relaterade till narkotikahandeln, säger Lars Hansson.

HAN HAR OCKSÅ varit Tullverkets representant i en nationell grupp med

” Jag tycker man måste se människan bakom missbruket mer än man gjort innan. Vi behöver en narkotikapolitik som ser till helheten.

olika myndigheter som försöker hitta nya preparat som kan behöva klassificeras som narkotika.

– Det har varit en utmaning att få med sig andra myndigheter på att snabbt undersöka och narkotikaklassa nya preparat som kommit hit.

Han berättar att vissa preparat dragits i långbänk. Det tog fyra år för Pregabalin, den aktiva substansen i det smärtlindrande preparatet Lyrica.

– Jag tjtade om det i tre år innan man tog införseln på allvar. När de såg ett missbruk klassades det som narkotika 2018.

Klassningen av det starkt beroendeframkallande uppåtjacket Mefedron tycker han också tog allt för lång tid, liksom syntetiska cannabinoider som Spice.

– Dels hade Folkhälsomyndigheten för lite resurser. Dels visste vi för lite om substansen i Mefedron. Det var samma sak med Spice. Vi visste alldeles för lite när det kom. Det var också

frustrerande att inte kunna ingripa när nya och mycket dödliga varianter av fentanyl kom in i landet.

Utan att vara klassade som narkotika kunde fentanylvarianterna från 2014 till 2017 säljas lagligt och öppet, tills säljare 2018 i stället åtalades och senare dömdes för vållande till annans död. Då försvann de från den svenska marknaden.

För att öka tempot på narkotikaklassningen av nya preparat vill Lars Hansson att Folkhälsomyndigheten får förbättrade resurser.

– Familjeklassning för nya psykoaktiva substanser behöver införas plus att det behövs mer ekonomiska medel överlag till forskning kring nya missbrukssubstanser, säger Lars Hansson.

CORONAPANDEMINS STÄNGDA GRÄNSER har minskat inflödet av narkotika. Men året innan dess fanns mer cannabis, kokain och andra droger än någonsin i Sverige.

Vad behöver göras för att minska flödet?

– Tullen behöver byggas upp som myndighet igen. I utlandet har man flera gånger fler tulltjänstemän. Kontrollerna behöver bli fler och underrättelsearbetet bättre, vi måste kunna plocka ut rätt container eller lastbil.

Lars Hanssons erfarenheter från en lång karriär inom tullen och det han genom politiken sett av missbruksproblemen har övertygat honom om att narkotikapolitiken endast kan lyckas om man arbetar med den som en helhet, från jakten på smugglare till missbruksvård och förebyggande arbete.

– Vi måste samla våra resurser, olika myndigheter måste jobba tillsammans och inte var för sig. Jag är inte så naiv att jag tror att vi kan ta all narkotika som passerar våra gränser. Men vi kan bli så effektiva att internationella ligor drar sig för att smuggla hit, säger Lars Hansson. ◀

HÖRNSTENEN SOM BÖRJAR KRACKELERA

OM VARFÖR RISKKOMMUNIKATION KAN VARA FRUKTLÖST

Det finns inte mycket bevis på att det går att påverka attityder och beteende genom riskkommunikation. Det har varit en hörnsten i preventionsarbetet men allt mer tyder på att ungdomar inte bryr sig så mycket om riskerna. Varför?

TEXT THOMAS HELDMARK

VÅRA DAGARS UNGDOM uppträder ohövligt, föraktar auktoriteter, har ingen respekt för äldre och pratar när den borde arbeta. Ungdomar säger emot sina föräldrar, skryter på bjudningar, glufsar i sig maten och tyranniserar sina lärare.

Citatet som tillskrivs **Sokrates** anses ha stått sig genom tiderna – men frågan är om det stämmer idag. Vi vet att ungdomen numera pluggar hårt, vårdar sin kropp och karriärplanerar i tidig ålder. Att den oftast tackar artigt nej till ett glas vin och att den alltmer sällan dricker sig berusad. Röker gör de inte heller som förr, ungdomarna.

Men beror det på att de unga uppfattar dessa substanser som farligare än tidigare? Så ser det inte ut i CAN:s undersökningar. Ungdomar ser riskerna med alkohol och tobak ungefär på samma sätt som ungdomar gjorde för 20 år sedan.

– Riskuppfattningen följer inte konsumtionsmönstret. Det pratas om riskuppfattning som en viktig indikator på ungas attityder gentemot olika substanser – men här är resultaten inte så lätta att tolka, säger **Anna Englund** som är utredare på CAN.

I en ny rapport har hon och **Johan Svensson** samkört olika data ur den svenska delen av skolundersökningen ESPAD för att få en fördjupad bild av ungdomars riskuppfattning.

Å ena sidan minskar ungdomars tobaksbruk och intensivkonsumtion av alkohol sett över en 20 års period. Å andra sidan tycks deras uppfattning om vilka risker dessa substanser innebär ligga kvar på ungefär samma nivå.

ÄVEN NÄR DET gäller cannabis sticker mönstret ut. Där har konsumtionen inte förändrats så dramatiskt: mellan fem och nio procent av niondeklassarna testar cannabis. Men uppfattningen om hur farligt det är har sjunkit. Cannabis ses alltså som mindre farligt än tidigare, men de allra flesta ungdomar röker ändå inte på.

Riskuppfattning är något av en hörnsten inom det förebyggande alkohol- och drogarbetet. Det anses vara en indikator som fångar ungdomars attityd, som är ett magiskt ord i preventivt arbete. Det som innebär risk håller man sig borta från och om vuxenvärlden informerar om riskerna så ändras tonåringarna attityd och avstår. Det är tanken.

– Attityder är något man har jobbat med i preventivt syfte, mer så än skrämpropaganda, förklarar Johan Svensson.

HISTORISKT SETT HAR försöken att stävja bruket av droger och rusdrycker haft annat

Foto: Eveline Johnsson

Anna Englund är utredare på CAN.

Foto: Eveline Johnsson

Johan Svensson är utredare på CAN.

innehåll. Man har talat om moral. Det är omoraliskt att röka och supa och bästa motmedlet är förbud och olika inskränkningar. Enligt sociologiprofessorn **Anders Bergmark** är intåget av riskbegreppet ett modernt påfund som dels handlar om kontroll, ett sätt att försöka »kolonialisera framtiden« för att citera tyske sociologen **Urich Beck**. Dels är riskinformation ett sista halmstrå när inget annat står till buds. I sin essä *Risk, njutning och information – anteckningar angående preventionens diskursiva utrymme* ringar Anders Bergmark in stora delar av problemet redan i titeln. Utrymmet mellan vad som redan är gjort och vad som anses omöjligt är, enligt Bergmark, smalt som ett brevkast. Vi kommer inte längre med skatter, öppetider, åldersgränser etcetera. Då återstår preventionens tredje ben: information eller övertalning.

Men att riskinformation i sig skulle skapa större känsla av säkerhet, det tror inte Anders Bergmark, som skriver: »...riskinformationen har tvärtom en benägenhet att utvidga osäkerhetens horisont: expertutlåtanden ifrågasätts av kontraexperter; olika riskdiskurser korsar varandra och skapar osäkerhet (eller annorlunda uttryckt – en värld av valmöjligheter).«

”

Attityder är något man har jobbat med i preventivt syfte, mer så än skrämpropaganda.

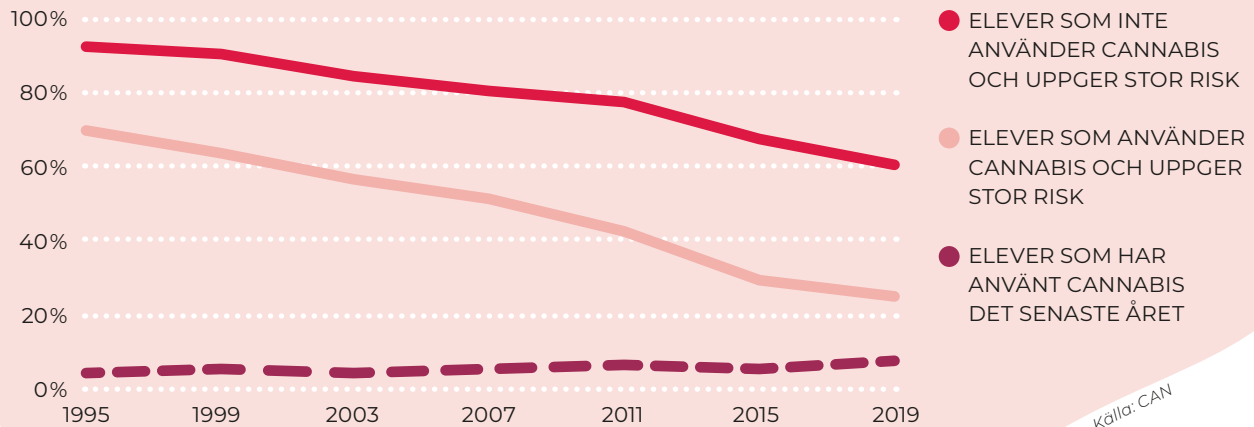
Om vi återvänder till niondeklassarna, så verkar det som att många av dem ändå gör riskbedömningar. De som i enkäter starkast uttrycker riskerna med att dricka är också de som i större utsträckning avstår från berusningsdrickande. Och omvänt, de som inte ser några stora risker för sin egen del konsumerar mer. Risk på individnivå tycks alltså ha en koppling till benägenhet att dricka vinet, tända ciggen, ta drogen. Men Anna Englund på CAN påminner om att orsaksambandet inte är klarlagt.

– Vi ser att det finns en koppling mellan risk och konsumtion på individnivå. Men vi vet inte hur orsakssambandet ser ut. Och det kan finnas andra saker som spelar roll, säger hon.

VAD ÄR DÅ risk för en tonåring?

Nu talar vi inte om vuxenvärldens försök att »kolonialisera framtiden« och vaska fram ►

Andelen elever i årskurs 9 som tror att det finns en stor risk att använda cannabis regelbundet har minskat ordentligt sedan 1995. Samtidigt har bruket av cannabis inte ökat.

vilka ungdomar som kan komma att råka illa ut. Vi talar istället om de risker tonåringarna själva ser. Och hur de ser dem.

Erika Wall är sociolog och riskforskare vid Mittuniversitet. Hon har i sin forskning tittat närmare på just ungdomar och risk. Det har hon gjort genom att hantera stora enkätmaterial, men också genom att hålla ett antal fokusgrupper med ungdomar. I dessa fokusgrupper säger hon sig ha fångat saker som kan försvinna i enkätstudier. Bland annat ser hon att ungdomar kan ha samma uppfattning om att något är farligt och på vilket sätt det är farligt. Men de kan samtidigt ha olika syn på varför det är farligt.

– Det var ett tydligt mönster, särskilt i en av

Erika Wall är sociolog och riskforskare vid Mittuniversitet

mina fokusgrupper. Bland annat visade det sig att ungdomar från storstäderna hade en mer individuell syn på risk. De är mer intresserade av vad som kan vara farligt för just dem. Medan ungdomar från glesbygden ser mer vad som kan vara farligt för deras omgivning, för hela samhället.

Detta menar hon är viktigt att ta fasta på när det gäller ungdomar och risk. Det går inte att enbart behandla dem som en grupp och förlita sig till enkätsvar. Man måste också gå djupare och ta reda på hur ungdomar *förstår* risker och inse att ungdomar är olika. I sitt avhandlingsarbete från 2010 introducerade hon just begreppet *riskförståelse* som ett komplement till det etablerade begreppet riskuppfattning.

” Att tro att man kan ändra attityder och beteende genom riskkommunikation – ja, där finns det mycket forskning ...

Enligt hennes forskning går det också att slå fast att de som befinner sig i trygga sociala miljöer upplever saker mindre riskabla, än dem som lever i social utsatthet. Dessutom säger den generella riskforskningen att vi tenderar att nedvärdera risken med sådant som vi ändå gör regelbundet. Det är lättare att slå ifrån sig larm om lungcancer än att sluta röka.

– Man har också sett att unga tar större risker än äldre och att män tar större risker än kvinnor. Så att utsätta sig för risk i unga år är kanske en del av att bli vuxen.

Erika Wall har inte specifikt tittat på just berusning och droger utan på andra risker i samhället, som i trafiken. Hon menar dock att det rent generellt är svårt att sätta likhetstecken mellan riskuppfattning och beteende, vilket försvårar riskkommunikation.

– Att tro att man kan ändra attityder och beteende genom riskkommunikation – ja, där finns mycket forskning, men det finns ingen som har någon lysande lösning på lut, inte jag heller, säger Erika Wall.

En som instämmer i resonemanget är **Kent Nilsson**, professor i psykiatri och knuten till region Västmanland. Det finns enligt honom något gåtfullt i ungdomskulturen som inte låter sig skingras av vuxenvärldens kommunikation – men som pålitligt återkommer, generation efter generation, ända sedan Sokrates dagar.

– Ungdomars frigörelse är ett hyfsat stabilt fenomen. De tillhör subkulturen ungdom och lyssnar på andra i samma grupp. De får influenserna från helt andra håll än från oss vuxna, säger Kent Nilsson.

Det gåtfulla i ungdomskulturen idag är att många avstår från att dricka. Det kan enligt Kent Nilsson ha flera förklaringar men vuxenvärldens riskinformation är inte en av dem.

Kent Nilsson har på uppdrag av Statens beredning för medicinsk utvärdering, SBU, lett en omfattande kartläggning om effekten av olika preventionsprogram där en bärande punkt varit just riskinformation. Utfallet betecknar han som nedslående.

– Vill man tolka det positivt så var resultaten mediokra, säger Kent Nilsson.

ATT CANNABIS UPPFATTAS som mindre farligt går igen bland ungdomar i många länder. Kent Nilsson och även Anders Bergmark gissar att det kan bero på det faktum att cannabis beskrivs positivt i medier och att länder och delstater i USA faktiskt avkriminaliserar och legaliserar cannabis: handling talar högst.

Men om nu riskinformation har ett begränsat

28%

av eleverna som använder cannabis regelbundet svarar att det innebär en stor risk.

1995 låg siffran på 78 procent.

värde, ska vi då avstå från den. Nej, menar Johan Svensson.

– Det är inte givet att informationskampanjer har effekt. Men det är viktigt att myndigheter och organisationer ändå driver på information om risker med olika substanser. Vem ska annars göra det? ◀

LÄS MER

➤➤ **UNGAS RISKUPPFATTNING OCH BRUK – HÄNGER DET IHOP?** *CAN: Fokusrapport 6 (2020)*

➤➤ **RISK, NJUTNING OCH INFORMATION – ANTECKNINGAR ANGÅENDE PREVENTIONENS DISKURSIVA UTRYMME** *Anders Bergmark · Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift · 19(5–6): 337–364 (2002)*

Psykiatrireformen för 25 år sedan skulle ge mer makt till patienterna. De som hade levt sina liv på mentalsjukhus skulle få möjligheten till fungerande liv i samhället. Vad hände? **Anna Fredriksson** och **Åsa Moberg** visar i sin nya bok *De omöjliga* att gammal vård-ideologi biter sig fast – och att verklig brukarmakt är långt borta.

TEXT ANNA FREDRIKSSON / ILLUSTRATION CECILIA LUNDGREN

De omöjliga

OM PSYKIATRIREFORMEN
SOM MISSLYCKADES

VARJE GÅNG POCK-
ETTIDNINGEN
R kom ut blev det sensation och stort pådrag i tv och övrig press, då det på 1970-talet inte fanns någon liknande journalistik. Nummer 5/1976 var inget undantag. Det innehöll den fruktansvärda berättelsen om **Lennart Hebels** 35 år långa liv som mentalvårdspatient på Beckomberga. Ett liv med bland annat 300 elchocker, bältning, isoleringscell, insulinkurer och kastrering. »Jag kom in av ett misstag, blev kvar av ett misstag och kom ut av en slump« säger Lennart själv. Hans journal var full av fysiska övergrepp och förödmjukelser. Först när Lennart Hebel fick berätta

sin historia förstod han vad han hade blivit utsatt för.

I år har det gått 25 år sedan psykiatrireformen. Många kopplar kanske ihop den med att mentalsjukhusen avvecklades, som Beckomberga 1995, men den avvecklingen hade påbörjats tidigare och ungefär samtidigt i många länder. Det man ville med psykiatrireformen var att stärka delaktighet och normalisering, att ge patienterna ett fungerande liv ute i samhället. Det fanns drömmar om att alla skulle kunna arbeta, bara de fick chansen. Staten var pådrivande och tänkte att pengar löser det mesta. Kommunerna och landstingen, som hade fullt upp med annat, fick en miljard om året i stimulanspengar mellan åren 1995 och 1998. Men

kommunerna visste inte vilka personer som omfattades av reformen. De fick inga lagligt bindande krav att uppfylla. Det blev en dåligt tajmad projektreform där pengarna försvann i djupen av 90-talets ekonomiska kris.

HOT, TVÅNG OCH bestraffning.

Farliga behandlingar, övermedicinering och anhöriga som utestängs. Allt är sådant som funnits med från början och som envist biter sig fast. Vi kan ta bältessängen som exempel. Fortfarande idag, 2020, är det tillåtet att med tvång spänna fast en människa som inte mår bra, också om detta är en ung person under 18 år. De som oftast läggs i bälte är unga kvinnor. Det är någonting med deras lidande som provocerar.

Gunnel Svedberg, sjuksköterska,

psykoterapeut och forskare, skriver i boken *Psyksysstrar berättar* om hur hon ingått i en grupp europeiska specialistsjuksköterskor som under åren visat ett förvånat intresse för »The Swedish Belt,« välkänt i den europeiska psykiatrihistorien »men som inte förväntades förekomma i nutid.« Det här säger en del om arvet och ideologin som psykiatrin dras med. Så länge tvångsmedel är tillåtna kommer de att användas. Det är svårt att prata om brukarinflytande och att förflytta makt om den som representerar vården har rätt att med tvång spänna fast den som är patient.

Under de två år som **Åsa Moberg** och jag tillsammans skrivit på vår nyutkomna bok *De omöjliga. Från*

psykiatri-reform till dyr och dålig vård, har nyheter och rubriker om psykisk ohälsa duggat tätt. I början stressade det oss, vi tänkte att det skulle hända något som kullkastade det vi skrev. Men tyvärr, får vi väl säga, har så inte blivit fallet. Artiklar

”
Under åren har de visat ett förvånat intresse för »The Swedish Belt.«

och tv-inslag handlar nästan alltid om mer av samma sak: fler tecken på ökande psykisk ohälsa, främst hos unga, nya siffror om att psykiatriska diagnoser ligger bakom hälften av alla sjukskrivningar, om hur fler får diagnoser, hur medicineringen ökar och om bristen på alternativ. Detta varvas med mardrömsberättelser om människor som får illa i de system vi byggt upp för att hjälpa. En av de slutsatser vi dragit under arbetets gång är att psykisk hälsa och psykiatri borde vara ett eget politikområde, med en egen minister, ett eget riksdagsutskott och allt mer vad som följer av det. Då skulle diskussioner och åtgärder om ideologi och resurser få det utrymme de behöver, också bortom rubrikerna. Det skulle ge en bättre möjlighet att ►

” I dagens specialiserade, effektiva vård är det lättare att dra slutsatsen att ›denna patient är någon annans ansvar‹ än att söka efter ett sätt att bota, lindra eller ens trösta.

få något annat än dyr och dålig vård för de extra miljarder staten i många år skjutit till, och fortsätter skjuta till.

DE OMÖJLIGA HANDLAR om mycket, men mest om de som har det allra svårast att få rätt hjälp. De som vården, ja hela samhället, betraktar som så svåra att systemet gör dem omöjliga. Det är en grupp på kanske 35–40 000 personer. Fram till 1980-talet fanns de – det här gällde även personer med missbruk – på mentalsjukhus eller sjukhem. I dag finns de på psykiatriska kliniker, behandlingshem, inom rättspsykiatri, på fängelser, SiS-hem, hvb-hem, gruppboenden eller LSS-boenden. Ungefär hälften bor hemma, med familj eller i egen lägenhet. De och deras sociala nätverk utsätts för stora lidanden. Alltför ofta beror det på sådant som skulle kunna göras annorlunda och bättre om man lyssnade på dem som berörs, och på riktigt omförhandlade makten.

I dagens specialiserade, effektiva vård är det lättare att dra slutsatsen att »denna patient är någon annans ansvar« än att söka efter ett sätt att bota, lindra eller ens trösta. 2018 uppmärksammades **Sanne** av SVT:s program

Uppdrag granskning. Hon var anorektisk och beroende av amfetamin och bensodiazepiner. Dubbla diagnoser gav dubbla problem. Trots ett oräkneligt antal inblandade vårdgivare är hon fortfarande utan vård som fungerar.

Sanne har svårt att komma in i vården, medan **Elin**, en ännu yngre patient, inte kommer ut från den. I ett annat av *Uppdrag granskning*s program berättade hon om sitt liv, i smyg från sin säng på den psykiatriska akutvårdsavdelning där hon bott i tre år. Efter uppmärksamheten fick hon flytta till en annan psykiatrisk slutenvårdsavdelning. »Det är inte så stor skillnad, här blir man kvar mycket länge,« sa hon till oss i januari i år. »Jag är beviljad hvb, men de verkar inte ha kompetens för mina problem. Jag vill ha en träningslägenhet så jag kan ha hund.«

DE FLESTA AV de slutsatser Socialstyrelsen framförde i sin utvärdering av psykiatrireformen redan 1999 kvarstår idag: möjligheter till delaktighet och inflytande är eftersatta, anhöriga saknar erkännande från samhällets sida, barn till personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning är en försummad grupp, samverkan och

vårdplanering mellan huvudmännen fungerar dåligt. Många får inte ens den sjukvård och tandvård de skulle behöva. Erfarenhetsdokumentation saknas. Målgruppen ägnas lite intresse inom forskningen.

Det känns onekligen hopplöst. Är det något det finns för lite av i psykiatrin så är det hopp, men det finns självklart ställen där maktförskjutning sker på riktigt. I Hässleholm uppstod efter mordet på **Anna Lindh** en diskussion: vad var det som saknades? Jo, någonstans att vända sig efter 16.00. Hösten 2019 fyllde Stöttecenter tio år. Det är ett LSS-boende kombinerat med en öppen verksamhet med

I *De omöjliga* skriver Anna Fredriksson och Åsa Moberg om vad som gick fel i psykiatrireformen för 25 sedan.

utbildad personal som svarar i telefon dygnet runt. Om det inte hjälper med en telefonkontakt, eller besök under dagen i lokalen, finns två sängplatser där det går att lägga in sig själv om ångesten blir outhärdlig. Rummen kan inte bokas i förväg och utnyttjas bara ett par nätter i månaden. Att veta att möjligheten finns kan ibland räcka.

” Det är någonting med deras lidande som provocerar.

Hur viktigt det är med brukarinflytande poängteras i tal och skrift, men det är svårare i verkligheten. Så svårt att det kan behövas hjälp. I en ny doktorsavhandling har **Katarina Grim** beskrivit hur hon utformat ett digitalt stöd för delat beslutsfattande mellan brukare och personal. Hon utgick från sina egna upplevelser som patient med svår depression. Ett av studiens resultat är att

attitydförändringar hos personalen är lika viktiga som utbildning och stöd för brukare. De som söker vård har stor kunskap, ofta även teoretisk, om vad som fungerar. Men patienterna känner sig maktlösa och nedvärderade. Även personalen plågas av att regelverket hindrar ett verkligt patientinflytande och några insåg under studien att de inte alls erbjuder den delaktighet som de själva trott.

»**DET SOM FICK** krisen att växa till en kamp på liv och död var inte i första hand mina föräldrar, eller något övergrepp i barndomen. För det vet jag helt säkert, att inget i livet hittills har skadat mig så mycket som vården gjorde.« Det skriver **Sofia Åkerman** i sin nya bok *Ärr för livet*. När hon tillsammans med **Thérèse Eriksson** 2011 gav ut *Slutstation Rättspsyk* lyckades den få stopp för de olagliga metoder, bland annat användandet av ishockeyhjälm, som unga kvinnor med självskadabeteende utsattes för när de tvångsvårdades inom rättspsykiatri, trots att de inte var dömda för brott.

Om vården på allvar öppnas för tankar och idéer från patienten och det omgivande nätverket kan förändring ske. Men då behöver även makten över pengarna följa med. För den som har befunnit sig mer än tre år i psykiatri borde det vara obligatoriskt med en ekonomisk utvärdering och en omdisponering, så att brukaren tillsammans med det sociala nätverket får göra en alternativ tvåårsplan, med samma prislapp som de gångna två årens vårdkostnader. Är vi där om

25 år? Om pandemin lärt oss något positivt, är det kanske att även det till synes omöjliga är möjligt när det gäller att ställa om ett samhälle.

Det behövs ingen ny psykiatrireform. Men det behövs en förändring som den här gången kommer underifrån. ◀

LÄS MER

➔ **DE OMÖJLIGA. FRÅN PSYKIATRIREFORM TILL DYR OCH DÅLIG VÅRD** Anna Fredriksson & Åsa Moberg · Natur & Kultur (2020)

➔ **PSYKSYSTRAR BERÄTTAR** Gunnel Svedberg · Exempla (2019)

➔ **LEGITIMIZING THE KNOWLEDGE OF MENTAL HEALTH SERVICE USERS IN SHARED DECISION MAKING: PROMOTING PARTICIPATION THROUGH A WEB-BASED DECISION SUPPORT TOOL** Katarina Grim · Högskolan Dalarna (2019)

➔ **ÄRR FÖR LIVET** Sofia Åkerman · Natur & Kultur (2020)

➔ **SLUTSTATION RÄTTSPSYK** Sofia Åkerman & Thérèse Eriksson · Natur & Kultur (2011)

Forskarna **Elisabet Näsman** och **Karin Alexanderson** har lyckats skriva en bok om barn till föräldrar med missbruksproblem där även barnen kommer till tals. Det är smått unikt, skriver **Josefine Johansson** i sin recension.

»En bok med tveklöst barnperspektiv«

ATT DET GES ut en bok på svenska om barn till föräldrar som missbrukar hör inte till vanligheterna. Att författarna är två forskare inom samhällsvetenskapliga ämnen som låter så väl barn som föräldrar komma till tals gör den här boken smått unik. Genom bokens närmare 300 sidor beskriver **Elisabet Näsman** och **Karin Alexanderson** hur barn påverkas av vuxnas missbruk, vilka strategier barn har för att

hantera det, hur olika myndigheter kan upptäcka barnen och vilket stöd som kan ges. Författarna forskar i socialt arbete och sociologi på Uppsala universitet och boken bygger på ett utvecklingsprojekt inom region Uppsala där både barn till föräldrar som missbrukar och föräldrarna själva har intervjuats. Det som genomsyrar hela boken är författarnas tveklösa barnperspektiv. Även om föräldrarna kommer till tals, problematiserar Alexandersson och Näsman utifrån barnens

upplevelser. Efter en tredjedel av boken börjar författarna ställa frågor till läsaren, som »Ska barn över huvud taget ha umgänge hos föräldrar som är i aktivt missbruk?« Frågorna ger läsaren en möjlighet att stanna upp och reflektera på egen hand, men lämpar sig bäst för att diskutera med andra. Boken avslutas med underlag för samtalsövningar för personal inom skolan.

OM HALVA BOKEN är en beskrivning av hur barn och vuxna ser på missbruket och hur det påverkar dem, så riktar den andra halvan sig till myndigheter och andra som möter barn och vuxna som missbrukar. Boken hänvisar till flera studier som visar att upp till 20 procent av alla barn upplever att minst en av deras föräldrar dricker för mycket. Det är dock få av dem som upptäcks av skola eller socialtjänst och där kräver författarna att vi gör mer. Ungdomarna som författarna har intervjuat beskriver att föräldrarnas missbruk skapade problem i deras skolgång, men att missbruket sällan upptäcktes i grundskolan. När det ändå skedde var det ofta kopplat till att barnet hade börjat bete sig normbrytande. De barn som tar mycket ansvar för sitt skolarbete och presterar bra får sällan frågan om hur de mår eller hur de har det hemma. Men enligt de intervjuade barnen får inte heller de som döljer blåsagna händer med vantar det. Författarna frågar sig om det finns en osäkerhet inom skolan inför hur man ska hantera frågan om föräldrars missbruk. De presenterar därför en handlingsplan för hur skolan ska kunna bli bättre på att upptäcka de här barnen. De låter också barnen ge förslag på hur skolan kan förbättra sig med psykiska hälsokontroller och frågor om hur det är hemma. Barnen betonar också att skolpersonal kan behöva fråga flera gånger och stå ut med mycket motstånd innan ett barn väljer att berätta.

SOCIALTJÄNSTENS UTREDNINGSPROCESS

OCH barns upplevelse av den tas också upp i boken. Barnens berättelser visar tydligt hur de senaste årens personalomsättning i socialtjänsten och socialtjänstens specialiserade organisation påverkar dem genom att de hela tiden får träffa nya personer. Det verkar inte finnas någon samordning mellan socialsekreterare som arbetar med utredning av barn och socialsekreterare som arbetar med att utreda föräldrarnas behov av stöd för sitt missbruk. Många har varit med om att föräldrarna visat upp en fasad av att allt fungerar och att socialtjänsten valt att inte gå vidare när en av föräldrarna kan ge tillräcklig omsorg. Författarna går inte närmare in på glappet mellan socialtjänstlagens fokus på frivilliga insatser och de högt ställda kraven för att ett barn ska omhändertaras enligt LVU. De konstaterar att rättsfall

visar att statens toleransnivå är hög när det gäller försummelse, vanvård och barnmisshandel av barn under 15 år. Om socialtjänsten inte kan motivera föräldrarna till att ta emot frivilliga insatser får barnen helt enkelt tåla det. Här hade ett problematiserande avsnitt om vilka socialtjänstens möjligheter är inom ramen för frivillighet kunnat underlätta för studenter och läsare som inte arbetar med myndighetsutövning av barn och unga.

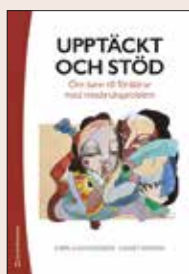
Även socialtjänsten får tips från barnen med uppmaningar om att fråga barn hur de mår vid flera tillfällen, att förklara för barnen vad som händer med den missbrukande föräldern om de berättar och vikten av att hela familjen får stöd och hjälp. Författarna lyfter i det sista kapitlet att det finns visst vetenskapligt stöd för att involvera hela familjen i missbruksbehandling för vuxna. Samtidigt är risken med ett familjeperspektiv att barn och unga inte blir synliggjorda som egna individer eller får det utrymme de behöver.

Boken ger en unik inblick i barns upplevelser av att växa upp med missbrukande föräldrar.

DET ÄR EN mycket läsvärd bok som Alexandersson och Näsman har skrivit. Den ger en unik inblick i barns upplevelser av att växa upp med missbrukande föräldrar. Med tanke på att även personal från socialtjänst och skola varit med i författarnas forskningsprojekt hade boken även kunnat kompletteras med mer av deras röster. Hur ser socialsekreterare på att föräldrars rätt till sina barn är så stark i Sverige, trots att barnkonventionen blivit svensk lag? Vad är det som gör att skolpersonal inte frågar mer om hur barn har det hemma? Avsnittet om samverkan hade också vunnit på att ta upp den samordnade individuella plan som alla har rätt till när en person har behov av insatser från både socialtjänst och hälso- och sjukvård. Med det sagt är denna bok ändå ett måste för alla lärare, socialsekreterare och deras chefer: att läsa, reflektera och diskutera. Och viktigast av allt: omsätta i handling så att fler barn till föräldrar med missbruk kan få hjälp och stöd.

/ JOSEFINE JOHANSSON PROFESSIONSTRATEG FÖR SOCIALT ARBETE PÅ AKADEMIKERFÖRBUNDET

UPPTÄCKT OCH STÖD. OM BARN TILL FÖRÄLDRAR MED MISSBRUKSPROBLEM Karin Alexandersson & Elisabet Näsman · Studentlitteratur (2019)

VAD ÄR KOLLEKTIVITETSTEORIN?

Kollektivitetsteorin beskriver hur vi påverkar varandras drickande. Enligt den sitter vi alla i samma båt, säger forskaren **Jonas Raninen**. Teorin är en av hörnstenarna för svensk alkoholpolitik, men hur påverkas vi av den?

TEXT JULIUS VON WRIGHT / ILLUSTRATION KARIN ULIN

DRICKANDE ÄR ETT socialt beteende och vi påverkar varandra genom att vi umgås, säger forskaren **Jonas Raninen**, som även är utredare på CAN.

Han har nyligen skrivit om kollektivitetsteorin i tidskriften *Addiction*. Teorin beskriver hur förändringar i konsumtion syns hos alla drickare i en befolkning: när snittkonsumtionen stiger eller sjunker, syns förändringen i stora drag hos både storkonsumenter och lågkonsumenter.

– Den säger helt enkelt att medelvärde spelar roll, för om det ändras, ändras vi alla, säger Jonas Raninen.

Norrmannen **Ole-Jørgen Skog** formulerade teorin under 70- och 80-talet. Han menade att våra sociala nätverk är en av de viktigaste

faktorerna som påverkar hur vi dricker.

Det kan låta självklart, säger Jonas Raninen, men då bröt den med det medicinska paradigmet. Ole-Jørgen Skogs argument byggde grunden för ett folkhälsoperspektiv på alkohol.

– Den rådande uppfattningen när vi hade motboken i Sverige var att vi skulle begränsa de, så att säga, dåliga drickarna. Men kollektivitetsteorin sätter oss alla i samma båt: mitt drickande påverkar ditt drickande och ditt drickande påverkar någon annans drickande.

DET ÄR EN sociologisk teori, även om den ofta bekräftas av konsumtionsstatistiken, och det gör den vag, säger Jonas Raninen. Vad är exempelvis en befolkning? Det finns barriärer som gör att alla grupper inte utvecklas lika. Det är exempelvis olagligt för unga att köpa alkohol, och därför följer inte vuxnas och ungas konsumtionsmönster varandra.

– Förr var det inte accepterat att

kvinnor drack och då kunde man inte förvänta sig att män och kvinnor utvecklades på samma sätt. Det beror på hur tätt sammankopplade de i gruppen är, säger Jonas Raninen.

Bland unga i årskurs 9 är det mindre än hälften som druckit. Hur håller sig teorin när drickande inte är norm?

– Man behandlar egentligen inte icke-drickarnas roll i teorin. Det säger en del om hur man såg på icke-drickare på den tiden. När icke-drickande är majoritetsbeteende börjar det blir svårt att ignorera dem. Många studier på senare tid inkluderar dem. ◀

LÄS & LYSSNA MER

➔ **THE THEORY OF COLLECTIVITY OF DRINKING CULTURES: HOW ALCOHOL BECAME EVERYONE'S PROBLEM** Raninen, J. & Livingston, M. · *Addiction* (2020)

➔ **WWW.PODD.ALKOHOLOCH-NARKOTIKA.SE** Hör Jonas Raninen berätta mer om kollektivitetsteorin i vår podd (B)ruset.

Beroendefältet behöver stärka HBTQ-perspektivet

Sjukvård, socialtjänst och forskare behöver bli bättre på att inkludera sexuella minoriteter och könsminoriteter i arbetet med beroendetillstånd av alkohol, narkotika och spel, skriver **Niroshani Broman**.

SEXUELLA MINORITETSGRUPPER MED en homosexuell, bisexuell eller annan sexuell läggning löper, jämfört med heterosexuella, en högre risk för att utveckla ett riskbruk eller beroende av alkohol. Cannabisanvändning har också visat sig vara vanligare, främst i gruppen med bisexuella personer enligt Folkhälsomyndigheten (2014). Större skillnader kan ses bland kvinnor än bland män, där lesbiska och bisexuella kvinnor tycks löpa en betydligt högre risk för beroendeproblem jämfört med heterosexuella kvinnor. Även överdrivet dataspelande kan vara vanligare bland dem med en sexuell minoritetstillhörighet, enligt en svensk pilotartikel. Enligt Socialstyrelsens kartläggning (2020) finns det en överrepresentation av riskbruks- och beroendediagnoser bland transpersoner med en diagnosticerad könsdysfori.

Orsakerna till den högre förekomsten av beroendeproblem inom HBTQ-gruppen är delvis kartlagda. Minoritetsstress är en teori som beskriver hur den sexuella läggningen eller könstillhörigheten leder till en ökad utsatthet för psykosocial stress. Ett flertal studier visar på en koppling mellan beroendeproblem och utsatthet för stigmatisering och våld. Flera andra psykiatriska besvär och tillstånd är vanligare i gruppen, inklusive

depression och självmordsförsök. Sociala, ekonomiska och psykologiska faktorer behöver kartläggas ytterligare för att kunna ringa in undergrupper med en högre utsatthet för beroendeutveckling. Forskare borde bli bättre på att inkludera sexuell läggning och könsidentitet i sina undersökningar om tobak, alkohol, narkotika eller spel.

UTSATTHETEN KAN SPELA en roll i kontakt med sjukvård och socialtjänst. Exempel finns på hur den sexuella läggningen eller könstillhörigheten dels kan osynliggöras i sjukvården, dels få ett stort fokus i situationer när den inte är relevant. Vårdpersonal kan ha antagit att den vård sökande har en heterosexuell läggning eller gjort olämpliga uttalanden om den sexuella läggningen eller könsidentiteten.

Det kan alltså finnas flera barriärer i kontakten med sjukvården.

Flera forskare i området lyfter fram internet som en möjlig väg att minska barriärerna och nå fler HBTQ-personer. En sådan studie är på väg att lanseras på Beroendecentrum i Malmö, där HBTQ-personer i åldrarna 18–30 år kommer att erbjudas behandling för alkoholproblem via internet. Det finns också exempel på enheter inom socialtjänsten som genomgår fördjupande HBTQ-utbildning. Ett fokus på minoritetsstress kan vara betydelsefullt vid psykologisk behandling, enligt det fåtal psykologiska behandlingsstudier

som är utförda med ett specifikt HBTQ-fokus. Utöver riktade insatser behöver HBTQ-perspektivet inkluderas i det vardagliga arbetet. Ett gott bemötande kan handla om att inte utgå från vilken sexuell läggning eller könstillhörighet en patient eller klient har.

Ojämligheten i hälsa mellan HBTQ-gruppen och övriga befolkningen kan vara ett tydligt exempel på hur sociala och psykologiska riskfaktorer samspelar med de biologiska i utvecklingen av beroendetillstånd. Det krävs flera åtgärder för att minska ojämlikheten i hälsa mellan HBTQ-gruppen och den övriga befolkningen, men en del av lösningen är att verksamheter som arbetar med riskbruk och beroende synliggör HBTQ-perspektivet.

/ NIROSHANI BROMAN
DOKTORAND
I BEROENDE-
MEDICIN VID
LUNDS UNI-
VERSITET

” Lagförslaget
hölls hemligt efter-
som det ansågs
kunna påverka
domstolen.

s.14

